מדרש · אגדה · מדרש לקח טוב

מדרש לקח טוב על איכה

רבנו טוביה ב"ר אליעזר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מדרש לקח טוב על איכה

רבנו טוביה ב"ר אליעזר

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מדרש-לקח-טוב-על-איכה/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 6
פרק א 7
פסוק א 7
פסוק ב 9
פסוק ג 9
פסוק ד 10
פסוק ה 10
פסוק ו 11
פסוק ז 11
פסוק ח 11
פסוק ט 12
פסוק י 12
פסוק יא 13
פסוק יב 13
פסוק יג 13
פסוק יד 13
פסוק טו 14
פסוק טז 14
פסוק יז 15
פסוק יח 15
פסוק יט 16
פסוק כ 16
פסוק כא 16
פסוק כב 17
פרק ב 17
פסוק א 17
פסוק ב 18
פסוק ג 19
פסוק ד 19
פסוק ה 20
פסוק ו 20
פסוק ז 20
פסוק ח 21
פסוק ט 21
פסוק י 21
פסוק יא 21
פסוק יב 22
פסוק יג 22
פסוק יד 22
פסוק טו 23
פסוק טז 23
פסוק יז 23
פסוק יח 23
פסוק יט 23
פסוק כ 24
פסוק כא 24
פסוק כב 24
פרק ג 25
פסוק א 25
פסוק ב 25
פסוק ג 25
פסוק ד 25
פסוק ה 25
פסוק ו 26
פסוק ז 26
פסוק ח 26
פסוק ט 26
פסוק י 26
פסוק יא 26
פסוק יב 26
פסוק יג 27
פסוק יד 27

פסוק טו 27
פסוק טז 27
פסוק יז 27
פסוק יח 28
פסוק יט 28
פסוק כ 28
פסוק כא 28
פסוק כב 28
פסוק כג 28
פסוק כד 29
פסוק כה 29
פסוק כו 29
פסוק כז 29
פסוק כח 29
פסוק ל 29
פסוק לא 29
פסוק לב 29
פסוק לג 30
פסוק לד 30
פסוק לה 30
פסוק לו 30
פסוק לז 30
פסוק לח 30
פסוק לט 31
פסוק מ 31
פסוק מא 31
פסוק מב 31
פסוק מג 31
פסוק מד 31
פסוק מה 31
פסוק מו 32
פסוק מז 32
פסוק מח 32
פסוק מט 32
פסוק נ 32
פסוק נא 32
פסוק נב 33
פסוק נג 33
פסוק נד 33
פסוק נה 33
פסוק נו 33
פסוק נז 33
פסוק נח 33
פסוק נט 34
פסוק ס 34
פסוק סא 34
פסוק סב 34
פסוק סג 34
פסוק סד 34
פסוק סה 34
פסוק סו 35
פרק ד 35
פסוק א 35
פסוק ב 35
פסוק ג 35
פסוק ד 36
פסוק ה 36
פסוק ו 36
פסוק ז 36
פסוק ח 37
פסוק ט 37
פסוק י 37
פסוק יא 38
פסוק יב 38

פסוק יג 38
פסוק יד 38
פסוק טו 38
פסוק טז 38
פסוק יז 39
פסוק יח 39
פסוק יט 39
פסוק כ 39
פסוק כא 39
פסוק כב 40
פרק ה 40
פסוק א 40
פסוק ב 40
פסוק ג 41
פסוק ד 41
פסוק ה 41
פסוק ו 41
פסוק ז 41
פסוק ח 41
פסוק ט 41
פסוק י 41
פסוק יא 42
פסוק יב 42
פסוק יג 42
פסוק יד 42
פסוק טו 42
פסוק טז 42
פסוק יז 42
פסוק יח 42
פסוק יט 43
פסוק כ 43
פסוק כא 43
פסוק כב 44

הקדמה

כי טוב קויתי ויבא רע וייחלה לאור ויבא אופל (הגה"ה גלוי ומפרסם בין החכמי' שכל דברי איוב הם משל לישראל ולכן זה הפסוק הם דברי ישראל שמתרעמין בגלותם ואומר כי טוב קויתי ויבוא רע. אין טוב אלא הקב"ה שנ' טוב יי' לבל בלומ' הייתי מקוה שיי' יתברך יהיה לצינה ולמגן לישראל. ויבוא רע זה נבוכדנצר בבית ראשון ואספסיינוס בבית שני. וייחלה לאור השכינה ויבוא אופל הצרות. ס"א כי טוב קויתי זה הקב"ה ויבוא רע זה סמאל הקנאה והמקנא כלומ' בהיותנו צריכים לסייוע אלהי ואנחנו חטאנו לו ושמנו הפסל בבית המקדש ובסיבת זה וייחלה לאור ויבוא אופל הצרות וה' למען רחמיו יראנו נחמת ציון בשוב יי' שבות עמו יגל יעקב ישמח ישראל אמן) אמר איוב כסבור הייתי לראות טוב כל ימי חיי כענין שנ' (איוב כט יח) ואמר עם קני אגוע ובחול ארבה ימים ויבוא רע זה השטן שבא לקטרג ומנין שמקטרג של אדם נקרא רע שנ' (בראשית ח כא) כי יצר לב האדם רע מנעוריו וייחלה לאור כענין שנ' (איוב כט כד) ואור פני לא יפילון שהיו בושים בני אדם ממנו. ויבוא אופל (איוב יט יח) גם עוילים מאסו קי אקומה וידברו בי תעבוני מתי סודי וזה אהבתי נהפכו בי. אמר טוביהו ב"ר אליעזר ז"ל יותר מח' מאות שנה עברו מן איוב עד שעמד ירמיהו בן חלקיהו וכדרך שהגיע לאיוב הגיע לירמיהו. (איוב ג א) אני הגבר ראה עני אמר אני דומה לאיוב שנ' עליו (איוב לד ז) מי גבר כאיוב ישתה לעג כמים איוב קלל את יומו שנ' (איוב ג ב) יאבד יום אולד בו וירמיהו קלל את יוו שנ' (ירמיה כ יד) ארור היום אשר יולדתי בו יום אשר ילדתני אמי איוב אמר (איוב ג יא) למה לא מרחם אמות מבטן יצאתי ואגוע וירמיהו אמר (ירמיה כ יז) אשר לא מותתני מרחם ותני לי אמי קברי ורחמה הרת עולם למה זה מרחם יצאתי לראות עמל ויגון איוב אמר (איוב ל כו) כי טוב קויתי וירמיהו אמר (ירמיה ח טו) קוה לשלום ואין טוב אמר ירמיהו מקוה הייתי שהקב"ה נותן שלום לישראל ואין טוב על שאינן עוסקין בתורה (ישעיה מח כב) אין שלום אמר יי' לרשעים לעת מרפא שיחזרו בתשובה והנה בעתה כענין שנ' (ירמיה ט יא) מי האיש החכם ויבן את זאת וגו' (ירמיה ט יא) על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עובר ויאמר יי' על עזבם את תורתי ואומ' (ישעיה כב ג) כל קציניך נדדו יחד מקשת אוסרו כל נמצאיך (מנאציך) אסרו יחדו מרחוק עמדו על שעמדו רחוק מן התורה וכן מן המצוות לפיכך אסרו כיון שראה ירמיהו שלא היה בהם תקנה התחיל לקונן עליהם איכה ובאי זה זמן נכתבה מגילת איכה בשנה הרביעית ליהויקים דכתיב ויהי בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היה הדבר הזה אל ירמיהו מאת יי' לאמר קח לך מגלת ספר וכתבת אליה את

כל הגוים מיום דברתי אליך ממי יאשיהו ועד היום הזה וכתי' ויקרא ירמיהו את ברוך ויכתב ברוך בן נריה מפי ירמיהו את כל דברי יי' אשר דבר אליו על מגלת ספר וישלח המלך את יהודי לקחת את המגלה ויקחה מלשכת אלישמע הספר ויקראה יהודי באני המלך ובאזני כל השרים העומדים מעל המלך והמ' יושב בית החורף ובחדש התשיעי ואת האח לפניו מבוערת (לו) עצים הנדלקים באחוה ויהי כקרוא יהודי שלש דלתות וארבעה יקרענה בתער הסופר והשלך על האש אשר על האח ויהי דבר יי' אל ירמיהו אחרי שרף המלך את המגלה ואת הדברים אשר כתב ברוך מפי ירמיהו לאמר שוב קח לך מגלה אחרת וכתוב עליה את כל הדברים הראשונים וגו' וירמיהו לקח מגלה אחרת ויתנה אל ברוך בן נריה הסופר ויכתב עליה מפי ירמיהו את כל דברי הספר אשר שרף יהויקים מלך יהודה באש ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה ויכתב זו פרשת איכה ישבה בדד ועוד נוסף זו פרשת איכה יעיב דברים זו פרשת איכה יועם זהב רבים זו אני הגבר דאתי מתלת אלפא ביתין כהמה זו פרשת זכור יי' מה היה לנו כנגד אלפא בית' כב' פסוקים איכה שאלו את בן זומא דרוש לנו דבר אחד ממגלת קינות אמר להם לא גלו ישראל עד שכפרו בייחודי של מקום ובעשרת הדברים ובמילה שניתנה לעשרים דור ובחמישה חומשי תורה כמנין איכ"ה. ר' לוי אומ' עד שכפרו ב"לו כריתות כמנין איכ"ה.

פרק א

פסוק א

איכה. אמ' ירמיהו משה ראה את ישראל רבים ככוכבים השמים ואמר עליהם (דברים א יג) איכה אשא לבדי טרחכם (דברים י:ד') י"י אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב ועכשיו הם יושבים כאבל וקונן עליהם איכה אמר ירמיהו הנביא אֵי כה איה הבטחה שאמ' הש' לאברהם אבינו (בראשית טו ה) הבט נא השמימה וספור הכוכבים אם תוכל לספר אותם ויאמר לו כה יהיה זרעך איה כה שנאמר לאבינו יעקב (שמות יט ג) כה תאמר לבית יעקב וגו' ולמה נאמרו קינות באל"ף בי"ת כדי שיהיו נגרסים בפי המקוננים ד"א למה לקו ישראל באל"ף בי"ת הם עברו מאל"ף ועד תי"ו לפיכך לקו מא' ועד תי"ו תדע לך שהרי אלות שבמשנה תורה מן וי"ו עד ה"א שנ' (דברים כח טו) והיה אם לא תשמע עד ואין קונה שהרי כ"ד פסוקים וכ"ב אותיות מנין אל"ף בי"ת ס"א למה לקו באל"ף בי"ת אמ' הש' (ויקרא כו מג) יען וביען במשפטי מאסו אני אמרתי לברכם מא' ועד תי"ו שנ' (ויקרא כו ג, לג) אם בחוקותי עד קוממיות והם סרחו ולקו מא' ועד תי"ו.

ישבה. דמה את ישראל לאשה וקרא עליה לשון נקבה ישבה אמ' השם אני אמרתי (הושע ב כב) וארשתיך לי באמונה אתי מלבנון כלה ועכשיו תשבי בדודה אני אמרתי (ויקרא כה יח) וישבתם על הארץ לבטח ועכשיו (ישעיה ה ח) והושבתם לבדכם בקרב הארץ בדד אני אמרתי (דברים לג כח) וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב ועכשיו בדד יהיה מושבה כענין שנ' (ויקרא יג מו) בדד ישב מחוץ למחנה מושבו. בדד. על עסק עשרת הדברות שעזבתם. מנין בדד תחת שהיו ככוכבי השמים לרוב עכשיו ישבה בדד.

העיר רבתי עם. העיר זו ירושלים וכן הוא אומ' (תהלים מח ט) בעיר י"י צבאות בעיר אלהינו אמר ירמיהו עיני ראו ולא זר העיר שראיתי בעיני שהיתה רבתי עם. רבתי יו"ד יתירה כמו המשפילי המגביהי לפי שאות יו"ד הוא ייפוי הלשון בין בתחלת התיבה בין בסוף התיבה בתחלת התיבה כמו (שמות טו א) אז ישיר (יהושע ח ל) אז יבנה יהושע (תהלים קו יט) יעשו עגל בחורב וכל אלו וכל כיוצא בהם פירושם בלא יו"ד ובסוף התיבה (איוב לח כד) עלי ארץ וכמו אלו שאמרנו (תהלים קיג ו) המשפילי והמגביהי בא וראה מה כתו' בבית הראשון (מ"א ח ס"ג) ויזבח שלמה את זבח הלשמים אשר זבח ליי" בקר כ"ב אלף וצאן ק"כ אלף ותנן הפר קרב בכ"ד אלף כהנים והאיל קרב בי"א אלף כהנים. ואם הכהנים כך י"ב שבטים על אחת כמה וכמה שלא היה להם מנין וכן הוא או' (מ"א ד ב) יהודה וישראל רבים כחול וגו' ובבית שני אז"ל אגריפס המלך בקש לעמוד על מנין של ישראל ואמ' לכהנים הפרישו כוליא מכל פסח ופסח והפרישו לו ת"ר אלף זוגות כליות כפלים מיוצאי מצרים חוץ מטמא ושהיה בדרך רחוקה ואין לך כל פסח ופסח שלא היה בו יותר מעשרה במשכת (במכסת) נפשות. ואם תאמר והלא הכליות היו עולין לגבוה והיכי עביר הכי אלא לא הפרישו כליות ממש וכנגד הכליות היו לוקחין אבנים כנגדן והביאון למלך.

היתה כאלמנה. שהיא יושבת עגומה ועגונה ממתנת בעלה שהניחה והלך לו בדרך רחוקה ולא אלמנה ממש וכן הוא או' (ירמיה נא ה) כי לא אלמן ישראל ויהודה מאלהיו כשם שנ' (הושע ה י) בישראל היו שרי יהודה כמשיגי גבול כנגד מעשיהם היתה פורענותם דאמר ר' אבהו הם לא פילשו אחר מדת הדין שנא' (במדבר יא א) ויהי העם כמתאוננים (הושע ד טו) כי כפרה סוררה ומדת הדין לא פלשה אחריהם שנ' היתה כאלמנה ולא אלמנה ממש.

רבתי בגוים. מלשון (ירהיה מא א) ורבי המלך וכן (אסתר א כ) כי רבה היא מלמד שהיו ישראל גדולים בעיני האומות ושרי המדינות. ס"א רבתי בגוים בחכמות כענין שנ' (מ"א ה י) ותרב חכמת שלמה.

שרתי. בתורה כענין שנא' (משלי ח ט"ז) בי שרים ישורו תני ר' חגי בשם ר' יוסף כל מקום שהולך ירושלמי היו מושבין אותו בקשיתרא לשמוע חכמתו והיא היתה למס תחת שהיו האומות ומלכיהם נותנין מס לישראל עכשיו היתה למס הם נותנין להם מס וכן אנו מוצאין משלמה דכתי' וכל הארץ מבקשים את פני שלמה לשמוע את חכמתו אשר נתן אלהים בלבו והמה מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב ועתה למס נותנין מס למלך אשור מדרש היתה למס תחת סמל הקנאה שהיו משתחוים לו ועל שעברו על תנאי סיני חושבניה דדין כחושבינה דדין על כן היו למס.

פסוק ב

בכה תבכה בלילה. על חרבן ראשון ועל חרבן שני בכה על ציון תבכה על ירושלים בכה על גלות ישראל תבכה על גלות יהודה בכה תבכה בוכה ומבכה אחרים עמה. בלילה אמר ר' יוחנן על עסקי לילה בכתי' (במדבר יד א) ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה הוא הוא הלילה ערב ט' באב היתה אמ' הש' אתם בכיתם בכות חנם אני אקבע לכם לדורת. ד"א בלילה שכל הבוכה בלילה קולו נשמע למרחוק. ד"א ולמה בלילה לפי שהיו קולן הולך למרחוק ומעשה באשה אחת שהיתה שרויה בשכונת רבן גמליאל והיה לה בן תשחורת ומת והיתה בוכה בלילות והיה ר' גמליאל שומע קולה ונזכר לו חרבן בית המקדש והיה בוכה עמה עד שנשרו ריסי עיניו וכיון שהרגישו התלמידים עמדו ופנו אותה משכונתו. ד"א בלילה כאשה חשובה שהיא מתביישת לבכות ביום ובוכה מפני השכנים והיא בלילה. ודמעתה על לחיה מכאן אתה מוצא כשנכנסו גוים לירושלים היו תופשין הבחורים וכופתין את ידיהם לאחוריהם והיו בוכים והדמעות יורדות מעיניהם ולא היו יכולין לקנחם. והיו נקשרות על לחייהם ונעשין כצרבת וכן הוא אומ' (ישעיה כב ג) כל קציניך נדדו יחד מקשת אוסרו שהיו מתירין יתידי קשתותיהם ואוסרין בהם בחורי ישראל לכך נאמ' על לחיה. אין לה מנחם מכל אהביה אין מי שידבר לה דברים ניחומין כל רעיה בגדו בה. כשאדם בעושר ובטובה כל העולם אוהבין אותו וכשנתפש בייסורין אינו מוצא אהובים וכן הוא אומ' (משלי יט ז) כל אחי רש שנאוהו אף כי מרעהו רחקו ממנו.

פסוק ג

גלתה יהודה מעני ומרוב עבודה. אינו דומה גלות יהודה לגלות האומות שאומות העולם בגלותן אוכלים ומשמחין עם שוביהם אבל ישראל אינו כן אלא מסוגפין ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל. ס"א גלתה יהודה מעני אחר שנאבד עשרם וכבודם אחרי כן גלו. ס"א גלתה יהודה מעני כלומ' בעוני וברוב עבודה ודומה לו (ויקרא ח לב) הנותר בבשר

ובלחם והוא מבשר ומלחם. ומרוב עבודה על שהיו משעבדין באחיהם שלא כתורה ס"א על שלא עבדו להקב"ה כדכתי' (דברים כח טז) תחת אשר עבדת את י"י אלהיך בשמחה. היא ישבה בגוים ר' יהודה בר ר' נחמן בשם ר' שמעון בן לקיש או' אלו מצאה מנוח לא היתה חוזרת כענין שנ' (בראשית ח ט) ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה. כל רודפיה השיגוה בין המצרים. אלו ימים שבין י"ז בתמוז לט' באב שבהם קטב מרירי שולט ואמר ר' יוחנן כולו מלא עינים וקליפין שערות ועין אחת קבועה בלבו וכל הרואה אותו נופל ומת ומעשה בחסיד אחד שראה אותו ונפל ומת ואינו נמצא אלא בצל הסמוך לחומה. ס"א בין המצרים כענין שהדביקו את צדקיהו בערבות הירדן דכתי' (ירמיה מב ח) וירדפו חיל כשדים אחרי המלך וישיגו אותו בערבות יריחו וכל חילו נפוצו מעליו.

פסוק ד

דרכי ציון אבלות. שהיו ישראל עולין לרגל ג' פעמים בשנה בשמחה והיו עושין להם סכות סכות בכל מקום ומקום כדי שלא יכה עליהם השרב והשמש כמו שנ' (תהלים מב ה) אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי ועכשיו אבלות שעלו באותן הדרכים קמשונים וחרולים. כל שעריה שוממין שאין מי שנכנס ויצא בהן. כהניה נאנחים שאין מי שנותן להם מתנות כהונה. בתולותיה נוגות ר' יהודה בר ר' סימון או' אלו תלמידי חכמים שהם כבתולות ונעשו עגונות ואין עוסקין בתורה מרוב הדוחק. והיא מר לה זו כנסת ישראל.

פסוק ה

היו צריה לראש. אמר ר' הלל בן ברכיה כל המציק להם לישראל נעשה ראש וכן הוא או' (ישעיה ח כג) כי לא מועף לאשר מוצק לה בא וראה שנבוכדנצר נקרא שפל אנשים לאחר שכבש את ירושלים נתגאה שהיה גדול כענין שנ' (דניאל ה כ) ובדי דים לבביה והשליטו השם על כל העולם ונקרא דאש דכתי' (דניאל ב לח) אנת הוא ראשא די דהבא. אויביה שלו שאומות העולם יושבין בשלוה הלא תראה עד שלא חרבה ירושלים לא היו מדינות תרינוס כלום ומשחרבה ירושלים נעשית קיסרין ומטרופולין של מלכים. ואם רצונך לדעת היאך נלכד בית שני הבא מכאן ג' שנים ומחצה עשה אספסיינוס מקיף את ירושלים ועמו ד' דוכסין וכו'. כי י"י הוגה מלשון הגיגה כי דבר י"י להביא עליו כל אלו הצרות. על רוב פשעיה לפיכ' עולליה הלכו שבי לפני צר שהיו מנהיגין את השביה לפניהם לרגל כענין שנ' (תהלים קלז א) על נהרות בבל שם ישבנו מכלל שעד עתה לא ישבו.

פסוק ו

ויצא מן בת ציון כל הדרה. כיון שעוללים הלכו בשבי לפני צר מיד יצאת ממנה כל הדרה שיצאת שכינה עמהם כענין שנ' (ישעיה ח כג) זה הדור בלבושו. היו שריה בבאילים לא מצאו מרעה. אמר ד' אבהו כשישראל רכים משולים כצאן כענין שנ' (יחזקאל לד לא) ואתנה צאני צאן מרעיתי וכשהן קשין משולים לאיילים כענין שנ' היו שריה כאיילים מה איילים בשרב הם עייפים ואינם סובלים כח החמה כך לא היו ישראל יכולין לסבל עול האומות שנ' וילכו בלא כח לפני רודף. רודף מלא מלמד שנתמלאת גבורת הרודפין עליהן כענין שנ' (ירמיהו ה׳:ט״ז טש) אשפתו כקבר פתוח כלם גבורים ואו' (ישעיה ה כח) אשר חציו שנונים וכל קשתותיו דרוכות וגו' אין עיף ואין כושל בו. אמר ר' יהודה בזמן שישראל עושין רצונו של מקום הם מוסיפין כח דכתי' (תהלים ט יד) באלהים נעשה חיל ואמ' (ישעיה מ לא) וקויי י״י יחליפו כח ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום גרמינן. וילכו בלא כח לפני רודף. אמר ר' אחא כשם שגלו ברודף מלא כך עתידין ליגאל בגואל מלא דכתי' (ישעיה נט כ) ובא לציון גואל.

פסוק ז

זכרה ירושלם ימי עניה ומרודיה. בימי עניה זכרה מרודיה שמרדה בשם. ס"א מרודיה כמו (ישעיה נח ז) ועניים מרודים תביא בית כלומ' ענייתה וירידתה מן הכבוד שהיתה בה זכרה אתה וכן הוא א' כל מחמדיה אשר היו מימי קדם רבנן דתמן אמרי כד תספין כלה תדכר יומי משתותה ורבנן דהכא אמרי כד יוסף רוי במצרים הוה מדכר שלותיה בבת אבוהי. בנפל עמה ביד צר ואין עוזר לה היינו דאמרי אינש נפל תורא סגיאו טבחי כל העולם כולו היו יריאין לשלוח יד בירושלים והכל עוזרין לה כיון שנפלה ביד צר אין עוזר לה. ראוה צרים אלו צרי יהודה ובנימין. שחקו על משבתיה כלומ' שהיו משבתים ממלכותם ומכבוד הראשון רבנן אמרי אם היה אחד בא לשמר שבת מישראל היו משחקים עליו והיו או' לו בארצכם לא הייתם שבתין את השבת ועתה אתם שובתין בארצנו והיו מכים אותו לחלל את השבת.

פסוק ח

חטא חטאה ירושלם. חטאה בכפל לקתה שנ' (ישעיה מ ב) כי לקחה מיד י״י כפלים בכל חטאתיה. ס"א חטא חטאה ירושלם חטא גדול חטאה ירושלם וכן הוא או' (יחזקאל ט ט) עון יהודה גדול מאד. ס"א השם אמר להם בשעת מתן תורה (שמות כ כ) בעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו ועל שחטאה. על כן לנדה היתה וכן הוא אומ' (הושע ט יז) ויהיו נודדים בגוים. כל מכבדיה הזילוה לשעבר היו מביאין מנחות ותשורות

לירושלם ועכשיו הזילוה ושרפו את בית י"י ואת בית המלך. כי ראו ערותה. כי ראו קלקולה. גם היא נאנחה שלא היה להם כח לדבר בפני האומות וכן אמ' דוד (תהלים לט י) נאלמתי ולא אפתח פי כי אתה עשית. ותשב אחור. אחור מן המלכות. ס"א ותשב אחור אין לך יום שאינו קשה מחבירו וכן הוא אומ' (ירמיה ז כד) ויהיו לאחור ולא לפנים.

פסוק ט

טומאתה בשוליה. זה הוא תופת וגי בן הנום שהוא בשולי ירושלם שהיו שורפין שם את בניהם ואת בנותיהם לשעירים. לא זכרה אחריתה אין זכירה אלא על דבר שעבר וכן אמ' ירמיה לא זכרה ירושלים ברית אלהיה שאמ' לה (דברים יח י) לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש לפיכך אחריתה לא זכרה. ותרד פלאים סופה שהיא יורדת פלאים וכן הוא אומ' (איכה ב א) השליך משמים ארץ ויש או' לא זכרה כמו לא ידעה מה תהא אחריתה ודומה לו (תהלים קט טז) יען אשר לא זכר עשות חסד לפ' ותרד פלאים מדרגות מדרגות ירדה כענין שנ' (ישעיה כו ו) ישפילנה ישפילה עד ארץ תרמסנה רגל. ס"א פלאים. פלאים היו בעיני האומות היאך ירדה וכן הוא אומ' (ירמיה ל יז) ציון היא דורש אין לה כל מקום שנ' אין סופה להיות לה כענין (בראשית יא ל) אין לה ולד סופה היה לה. וראה י"י את עניי כי הגדיל אויב וכמה הגדיל נכנס בבית קדש הקדשים ויצא והכתי' אומ' (תהלים עד ט) אותותינו לא ראינו מקום שישראל לא היה להם רשות ליכנס נכנסו אומות העולם.

פסוק י

ידו פרש צר על כל מחמדיה. אלו עמון ומואב שנ' בהן (דברים כג ד) לא יבא עמוני וגו' כיון שראתה עמוני ומואבי שנכנסו בהיכל י"י מיד תשש כחה ושאר האומות פשטו ידיהם על כל מחמודיה ומנין לנו שעמון ומואב שמחו באידם של ישראל שנ' (יחזקאל כה ג) כה אמר י"י אלהים יען אמרך האח אל מקדשי כי נחל ואל אדמת ישראל כי נשמה ואל בית יהודה כי הלכו בגולה לכך נאמ' ידו פרש צר. כל האמות היו בוזזים כסף וזהב ועמון ומואב היו פורשים ידיהם בספר תורה לשורפו על שכתו' בו לא יבוא עמוני ומואבי בקהל י"י לפיכך ד' נביאים חתמו גזר דינם ישעיה ירמיהו צפניה ויחזקאל. ישעיה אמ' (ישעיה טו א) משא מואב כי בליל שודד ער מואב ירמיה אמ' (ירמיה מט כ) לכן הנה ימים באים נאם י"י והשמעתי אל רבת בני עמון יחזקאל אמר (יחזקאל כה יא) במואב אעשה שפטים צפניה אמ' (צפניה ב ט) כי מואב כסדום תהיה ובני עמון כעמורה.

פסוק יא

כל עמה נאנחים וגו'. וכן הוא אומ' (ירמיה נב ו) ויחזק הרעב בעיר ולא היה לחם לעם הארץ. נתנו מחמודיהם באוכל להשיב נפש. שכל אחד ואחד היה נוטל בידו כסף וזהב והולך בשוק למצוא אוכל להשיב נפש כיון שאינו מוצא היה מפזר אותו כענין שנ' (יחזקאל ז יט) כספם בחוצות ישליכו וזהבם לנדה יהיה כספם וזהבם לא יוכל להצילם. ראה י"י והביטה כי הייתי זולל הזלה. בעיני האומות.

פסוק יב

לא אליכם כל עוברי דרך. כל מי שעבר על דרכה של תורה לא בא עליו כזה הענין ועוד כפשוטו כאדם כמספר צרתו לחבירו והוא אומ' לבד מינן כן וכן בא לו. הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי הביטו וראו הקרובים והרחוקים אם יש מכאוב כמכאובי לא דקדק עם אומה כמו שדקדק עמי. אשר עולל לי כענין שנ' (ירמיה ו ט) עולל יעוללו כגפן. אשר הוגה י"י ביום חרון אפו. הא אם עשו תשובה היו מקובלין.

פסוק יג

ממרום שלח אש בעצמותי. כענין שנ' (יחזקאל י ב) ויאמר אל האיש לבוש הבדים ויא' בא אל בינות לגלגל וגו' וכתב וישלח הכרוב את ידו מבינות לכרובים אשר ב' הכרובים וישא ויתן אל חפני לבוש הבדים ויקח ויצא ויאמר ויאמר ב' פעמים למה מלמד שהמלאכים נכונים איש ממחיצת חבירו וכשאמ' לו השם לגבריאל למלא חפניו גחלי אש חזר ואמ' לו גבריאל לכרוב לתת לו מן הגחלים שבינותיו וכן מצינו שהכרובים יש להם ידים כענין שנ' (יחזקאל י כא) וידי אדם (מ)תחת כנפיהם. וירדנה מלשון שליטה כלומ' אם לא שלח אש ממרום לא היה שולט בו אש האומות. וירדנה ותשלטנה האומות יו"ד במקום תי"ו ויהיה כמו ותרדנה ודומה לו. ד' מלכיות מגוי יעמודנה והוא כמו תעמודנה. ס"א וירדנה מלשון הרודה פת מן התנור כלומ' אחר ששלח אש בעצמותי נפחם במקום ועקרם. פרש רשת לרגלי. פרש האומות כמו הרשת שהעופות ניצודין בו. השיבני אחור מכל הטובות (דניאל ח כב) בענין שנ' (ירמיה ז כד) ויהיו לאחור ולא לפנים אחור מן הנבואה וכהונה ומלוכת. נתנני שוממה מצפה דור אחד דור עצובה ועלובה.

פסוק יד

נשקד. ענינו לפי מקומו נקשר או נתחבר. עול פשעי בידו. מלשון שקידה שהיה השם שוקד עול פשעי והיו כלם חתומים לפניו לפיכך נשתרגו עלו על צוארי. ס"א נשקד ד' תחת ר' כמו רודנים דודנים להתגרד להתגרר ויהיה פירושו מלשון סקירה כי סוקר היה השם עול פשעי כמו סוקרא לשון משנה לסוקרו בסיקרא. ישתרגו כלומ' יסתבכו שריגות

שריגות עלו על צוארי עלו בבל וכשדים מדי ופרס יון ומקדון. הכשיל כחי אמר ר' תנחום בר' חייא ד' דברים מתישין את הכח עון ודרך ותענית ומלכיות עון דכתי' (תהלים לא יא) כשל בעוני כחי דרך דכתי' (תהלים קב כד) ענה בדרך כחי תענית דכתי' (תהלים לה יג) עיניתי בצום נפשי מלכיות דכתי' ישתרגו עלו על צוארי הכשיל כחי. לוא אוכל קום. לוא מלא בוי"ו כלומ' לא אוכל לקום אלא לחכות לו שנ' (ישעיה ל יח) אשרי כל חוכי לו וכן הוא או' (עמוס ה ב) נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל כלומ' אחרי הגלות הזה האחרון לא יוסיף עוד גלות אחרת.

פסוק טו

סלה כל אבירי יי'. פירושו מקרבי ב' תחת מ' כמו שאמ' בפסוק גלתה יהודה מעוני. סלה כמו (ישעיהו סב י) סולו סולו המסילה והוא שהוציא וסילק השם את החכמים ואת הגבורים ואחרי כן קרא עליהם מועד וכן הוא או' (ישעיהו נז א) כי מפני הרעה נאסף הצדיק. קרא עלי מועד זימן השם עלי זמן כענין שנ' (ירמיה ב כד) כל מבקשיה לא ייעפו בחדשה ימצאונה זה חדש אב. גת דרך י"י לבתולת בת יהודה כשם שבגת בוססים את הענבים ויינם זב מהם כך הביא השם את האומות על ישראל והיו בוססין אותם. ודמם היה נשפך כמים כענין שנ' (תהלים עט ג) שפכו דמם כמים סביבות ירושלים ואין קובר ד"א סלה רמס כמו סלוה כמו ערמים.

פסוק טז

על אלה אני בוכיה. על דמם של צדיקים שנשפך אני בוכיה לפי שהעושר והכבוד יש לו תשלומין שנ' (ישעיה ס יז) תחת הנחשת אביא זהב אבל תחת דמם של צדיקים אין להם תשלום להביא תחתיהם שאפי' כל האומות היו נשחטין תחת צדיק אחד אין דיי וכן הוא אומ' (יואל ד כא) ונקיתי דמם לא נקיתי ועליהם אמ' ירמיה על אלה אני בוכיה. אז"ל בחורבן בית שני מלא אספסיינות הרשע ג' ספינות מגדולי ישראל אנשים ונשים וטף להעמידן בקלון ברומי כיון שירדו לים אמרו לא דיינו שהכעסנו את אלהינו בארצנו ובבית מקדשו אלא בחוצה לארץ אנו הולכים להכעיסו אמרו לנשים רוצות אתם לכך אמרו להם לא ואמרו ומה אלו שדרכן לכך אינן רוצות בכך אנו על אחת כמה וכמה אמרו אם משליכין אנו עצמנו בים יש לנו חלק לעולם הבא האיר השם בעיניהם הפסוק הה אמר י"י מבשן אשיב אשיב ממצולות ים הספינה הראשונה אמרה אם שכחנו שם אלהינו והשליכה עצמה לים ורוח הקודש צווחת ואומרת על אלה אני בוכיה כשם שהיה ירמיהו מקונן על חורבן בית ראשון כן היה מקונן על חורבן בית שני שנ' (איכה ד כא) שישי ושמחי בת אדום וכך דוד ראה חרובן בית ראשון כענין שנ' (תהלים קלז

ח) בת בבל השדודה ראה חורבן בית שני על יד אדום שנ' (תהלים קלז ז) זכור י"י לבני אדום את יום ירושלם והרוצה להביא על אלה אני בוכיה מעשים שנהיו בבית שני יכול להביא מעשים מסיעה של בני אדום שהיו טמונים במערה אמ' לאחד מהם צא והבא לנו אחד מן ההרוגים וג' ומעשה בצוריינוס הרשע שילדה אשתו בערב ט' באב והיו ישראל אבלים ומת בחנוכה והיו מדליקין את הנרות וגו' וגם מעשה בני יהוצדק הכהן שנשבו אחד זכר ואחד נקבה וגו' ומעשה במרים בת תנחום שנשבית וז' בניה עמה וכו' וכמו אלה המעשים בתלמוד ומדרש אחר של רז"ל הרוצה לדרוש ידרוש כפי כחו. ס"א על אלה אני בהוכיה על בטול כהונה ומלכות כענין שנ' אלה בני היצהר והם אהרון ודוד שנמשחו בשמן המשחה. ס"א על אלה אני בוכיה על בטול התורה שנ' (ויקרא כו מו) אלה החוקים והמשפטים. אני בוכיה עיני עיני יורדה מים כניסה בוכה על כניסה. כי רחק ממני מנחם מנחם זה משיח שנקרא איש צמח היינו צמח היינו מנחם צ' תחת נ' וטול מח' הרי צמח הרי מנחם. היו בניה שוממים בגלות כי גבר אויב אומות העולם אומ' אלולי דתינו אמת למה גברנו ולמה שהתה מלכותינו כל כך והם תמיהין על עצמן לכך נאמר היו בני שוממין שגבר אויב.

פסוק יז

פרשה ציון בידיה. דומה לאבל שאין לו מנחמין והוא ממתין שעה או שתים שיבאו המנחמים כמנהגו של עולם לפרוש המצעות ולישב עליהם ולהביא לו שיאכל כיון שישהא כל כך ולא בא מנחם לו מה יעשה בעל כרחו פורש הוא בעצמו בידו וישב על הארץ לכך נאמר פירשה ציון בידיה מה טעם מפני שאין לה מנחם ולא דיי שלא באו לנחמה אלא גם צוה י"י ליעקוב סביביו צרים אלו עמון ומואב שהיו שכנים רעים לישראל דאמ' עולא בפ' חלק עמון ומואב שכיני בישי דירושלים הוו. ס"א פירשה ציון בידיה כאדם שטובע במים והוא פורש את ידיו למצא שום דבר להנצל ואינו מוצא. צוה י"י ליעקב שכיניהם היו להם קשים יותר מכלם. היתה ירושלם לנדה ביניהם. לריחוק וכן הוא אומ' (יחזקאל ה ה) זאת ירושלם בתוך הגוים שמתיה.

פסוק יח

צדיק הוא י"י כי פיו מריתי. כענין שנ' (נחמיה ט לג) ואתה צדיק על כל הבא עלינו. כי פיהו מריתי. מריתי תורת פיהו. מריתי עברתי. שמעו נא כל העמים. רז"ל אמרו פסוק זה יאשיהו המלך אמרו דכתי' (דה"ב לה כ) אחרי זאת אשר הכין יאשיהו את הבית עלה נכו מלך מצרים להלחם בכרכמיש על פרת ויצא יאשיהו לקראתו וישלח אליו מלאכים

לאמר מה לי ולך מלך יהודה וגו' ויורו המורים למלך יאשיהו כי קרא ניחא נפשי הנחין עליה ירמיהו שמע דקאמ' צדיק הוא י"י כי פיהו מריתי.

פסוק יט

קראתי למאהבי. רבנן אמרי אלו נביאי השקר שהיו מאהבין אותו לעז' היו אומ' הביאו תרומות ומעשרות לעז' המה רמוני וגרמו לי גלות כהני וזקני בעיר גועו.

פסוק כ

ראה י"י כי צר לי מעי חמרמרו. אמר ר' שמואל בר נחמני עשאן גושין גושין כענין שנ' (בראשית יד י) בארות בארות חמר. נהפך לבי בקרבי בתוך הבית כענין שאמ' משה רבינו ע"ה (דברים לב כה) מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה לכך נאמר שיאכל חרב בבית כמות. כי מרו מריתי בדבריו של השם "מרה אחר" מרה והוא מלשון סורר ומורה לכן נתקיים שירת האזינו כי כתוב בה מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה.

פסוק כא

שמע כי נאנחה אני. תנו רבנן בשעה שחרב בית המקדש שלחו האמות בכל מקום שברחו בו ישראל וסגרום שנ' (עובדיה יד) אל תעמוד על הפרק להכרית וגו' כי אתה עשית שאמרת לי בתורה (דברים ז ג) ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו לפיכך בשעה גליתי לא קבלתני אומה. הבאת יום קראתי. תביא עליהם יום כמו שקראת עלי ויהיו גם הם כמוני וכן הוא אומ' (ירמיה מו כח) כי אעשה כלה בכל הגוים. ס"א הבאת יום קראתי מכמה שנים שקרא על יד נביא לבא נבוכדנצר על ירושלים להחריבה. אמר ר' לוי יח' שנה היתה בת קול מפוצצת בביתו של אותו רשע עבדא בישא קום חרוב ביתא דמרך דבני מרך לא שמעין ליה. לא חרבה ירושלם אלא בעון ביטול תורה. ר' פינחס בשם ר' חייא בר אבא אמ' כתי' (ירמיה ב יג) כי שתים רעות עשה עמי אותי עזבו מקור מים חיים וגו' שלא שמרו תורתי והיו מתעסקים בה והשאר היו מחזירין אצלו. אמר ר' אבא בר כהנא לא עמדו פולוסופין באומות העולם כבלעם בן בעור וכאבנימוס הגרדי נכנסו כל האומות אצל אבנימוס הגרדי אמרו לו יכולין להזדווג לאומה זו אמר להם לכו וחזרו על בתי כניסות ובתי מדרשות שלהם אם יש שם תינוקות מצפצפין בקולן אין אתם יכולין להם ואם לא אתם יכולין להם שכן הבטיחון יצחק אביהם (בראשית כז כב) הקול קול יעקוב שכל זמן שקולו של יעקוב מצפצף בבתי כנסיות ובבתי מדרשות אין כל בריה יכולה להם ובזמן שאין קולו מצפצף והידים ידי עשו. אמר ר' יהודה בן פזי כתיב' (הושע ח ג) זנח ישראל טוב אויב ירדפו אין טוב אלא תורה שנ' (משלי ד ב) כי לקח טוב נתתי לכם וגו' וכן הוא אומ' (ישעיה ה כד לכן כאכול קש לשון אש וכי יש קש שאוכל אש

אלא דרכה של אש לאכול הקש אלא קש זה ביתו של עשו שנמשל לקש שנ' (עובדיה יח) ובית עשו לקש. לשון אש. זה ביתו של יעקוב שנמשל לאש שנ' (עובדיה יח) והיה בית יעקוב אש וחשש להבה ירפה להבה זה ביתו של יוסף שנמשל ללהבה שנ' ובית יוסף להבה. שרשם כמק יהיה אלו האבות שהם שרשיהן של ישראל. ופרחם כאבק יעלה אלו השבטים שהיו פרחיהם של ישראל מפני מה (ישעיה ה כד) כי מאסו את תורת י"י צבאות זו תורה שבכתב ואת אמרת קדש ישראל נאצו זו תורה שבעל פה. אמ' ר' חנינא לא חרבה ירושלים עד שבטלו בה תינוקות של בית רבן שנ' (ירמיה ו יא) שפוך על עולל בחוץ מה שפוך משום דעולל מחוץ אמר עולא לא חרבה ירושלים עד שלא נתבייש זה מזה שנ' (ירמיה ו טו) לכן יפלו בנופלים בעת פקדתים יכשלו אמר יי'. אמר ר' יצחק לא חרבה ירושלים עד שהשוו בה קטון כגדול שנ' (ישעיה כב ב) והיה כעם ככהן וכתי' (ישעיה כד ג) הבוק תבוק הארץ. אמר רב עמרם בר דשמואל בר אבא אמר ר' חנינא לא חרבה ירושלים אלא שלא הוכיחו זה את זה שנ' (איכה א ה) היו שריה כאיילים מה איל זה ראשו של זה בצד זנבו של זה אף ישראל באותו הדור כבשו פניהם בקרקע ולא הוכיחו זה אל זה.

פסוק כב

תבא כל רעתם לפניך. כל הרע אויב בקדש וכן הוא או' (זכריה א טו) אשר אני קצפתי מעט והם עזרו לרעה. ועולל למו לשון חתך אותם כאשר חתכת אותי קטף עוללותם. כאשר עוללת לי. דקדק עמהם כאשר דקדקת עמי כענין שנ' (ויקרא יט י) וכרמך לא תעולל לשון חיתך. כי רבות אנחותי ולבי דוי וכתי' (ישעיה א ה) וכל לבב דוי ואם תרצה להביא הנה רוב האיברים של אדם שחטאו בהן ולקו בהן ועוד מתנחמין בהם.

פרק ב

פסוק א

איכה יעיב באפו. העריב והחשיך והאפיל כענין שנ' (איכה ג מד) סכותה בענן לך והעב מאפיל יותר לכך נאמ' איכה יעיב באפו' על רוב מעשיהם וההכעשות שהיו מכעיסים לפני השם הביא עליהם אפו כענין שנ' (דברים כט כו) ויחר אף י"י בארץ היא להביא עליה את כל הקללה. השליך משמים ארץ תפארת ישראל עד שהיו מובטחין והיית רק למעלה והיו מטה מטה לא היתה עלייהם כירידתם שעליתם מעט מעט כענין שנ' (הושע יא ג) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותי ארכיב אפרים וכשחטאו השליך משמים ארץ תפארת ישראל זה בית המקדש כענין שנ' (ישעיה סד י) בית קדשנו ותפארתנו. ולא

זכר הדום רגליו ביום אפו זה בית המקדש שנ' (ישעיה סו א) השמים כסאי והארץ הדום רגלי אי זה בית אשר תבנו לי ואו' (תהלים קלב ז) נבואה למשכנותיו נשתחוה להדום רגליו ורז"ל דרשו במדרש על שחסר וי"ו הדם רגליו. אמר ר' חניא בר יצחק אמר הנביא לא זכר השם הדם של זקן שנימול לצ"ט שנה. ביום אפו. אפו אפו שני פעמים אחד על מקדש ראשון ואחד על מקדש שני.

פסוק ב

בלע י"י ולא חמל. בבית ראשון כתיב (דה"ב כה ט) וישרוף את בית י"י ואת בית המלך ואת כל בית גדול שרף באש. בית י"י זה בית המקדש בית המלך זה פלטין של מלך ואת כל בית גדול אלו בתי מדרשות שהיו מגדלים בהם תורה ובמקדש שני אמר ר' פינחס בשם ר' הושעיא ד' מאות ופ' בתי כנסיות היו בירושלים חוץ מבית המקדש ובכל אחת ואחת היה לה בית ספר ובית תלמוד בית ספר למקרא ובית תלמוד למשנה ובכולם עלה אספסיינוס והחריבם ומנא לנו שבתי כנסיות נקראו נאות יעקוב שנ' (תהלים לג א) רננו צדיקים ביי" לישראים נאוה תהלה. בלע י"י ולא חמל כענין שנ' (הושע ח ח) נבלע ישראל עתה היו בגוים ככלי אין חפץ בו. את כל נאות יעקוב אלו תלמידי חכמים שהם נאותם של ישראל שהם מנויין לשם אמ' ר' יוחנן פ' אלף פרחי כהונה ובידם פ' אלף מגיני דהב והלכו ובקעו בחיילותיו של נבוכדנצר והלכו להם אצל הישמעאלים אמ' להם השקוני מים אמרו להם אכלו תחלה הוצאו מיני מלוחין לאחר שאכלו הביאו נודות נפוחין היה אחד מתירו ונותנן לתוך פיהו והיה הרוח נכנס לתוך פיהם והיו מפרפרין ומתים ועליהם אמר הנביא (ישעיה כא יא, יב) משא כערב ביעד בערב תלינו אורחות דדנים לקראות צמא התיו מים בלחמו קדמו נודד פי' נודות. הרם בעברתו אלו חומות ירושלים שנבלעו ממקומם שנ' הגיעו לארץ. ממלכה. אלו ישראל כענין שנ' (שמות יט ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. ושריה אלו שרים מלמעלה שירדו מגדולתם כענין שנ' (דניאל י כא) ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם ואמר בעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך וכפשוטו ממלכה ושריה המלכות ושריה כענין שנ' (איכה ב ט) מלכה ושריה בגוים היה אומר להם ירמיה חזרו בכם ועשו תשובה עד שלא יבואו שנאים אמרו אם יבואו שונאים מה הם יכולין לעשות דין אמ' מקיף לה נורא ואחרינא אמ' אנא מקיף ליה פרזלא אמ' השם בידילי אתון משתמשין מה עשה עמה ושינה שמותם של מלאכים דין דהוה על נורא עביד על מיא ודין דהוא על מיא עבדיה על פרזלא וכיון שגרמו עוונות ובאו שונאים שרו מכריזין כל חד וחד פלן ופלן

תא עביד לי מלא פלן אמ' ליה לית בחילי דאנא מורם מיניה ההוא דכתי' (ישעיה מג כח) ואחלל שרי קדש ואתנה לחרם יעקוב וישראל לגדופים.

פסוק ג

גדע בחרי אף כל קרן ישראל. מצינו בישראל קרן בלשון גדולה כענין שנ' (תהלים קיב ט) קרנו תרום בכבוד וכן הוא אמ' (ישעיה ה א) כרם היה לידידי בקרן בן שמן ואומ' (דברים לג יז) וקרני ראם קרניו ואומ' (דברים ב א) עלץ לבי ביי" רמה קרני וגדע כל אלו הגדולות בחרי אף שהכעיסו לבוראם וכן הוא אומ' וידעו בני ישראל כי לא על חנם השיב אחור ימינו כמו משל הוא לפי שלא היה להם זכות לישראל להושע ובמה להתלות נהיתה ישועתו של השם נקראת ימינו כענין שנ' (תהלים צח א) הושיעה לו ימינו כאלו שבה אחור וכן הוא אומ' (ירמיה יד ט) למה תהיה כאיש נדהם וגו' ואו' (תהלים מד כד) עורה למה תישן י"י אלא וכיוצא בהן ברוב עונות ישראל מפני אויב שלא הושיע את ישראל מפני אויב. ויבער ביעקוב כאש להבה אשר כתוב בו (מלאכי א ב) הלא אח עשו ליעקב ואהב את יעקב ועכשיו ויבער ביעקוב. ס"א ויבער ביעקוב אמר ר' שמעון ב' לקיש כשהפורענות בא אין מרגיש בה תחלה אלא יעקוב שנ' ויבער ביעקוב. וכשהשמחה באה אין מרגיש בה אלא יעקוב שנ' (תהלים יד ז) יגל יעקוב ישמח ישראל. אכלה סביב. אלו פליטי חרב כענין שנ' (ירמיה ט טו) ושלחתי אחריהם את החרב.

פסוק ד

דרך קשתו כאויב. בא וראה עד היכן גברא מדת הדין שנאמ' פסוק זה כלפי שכינה שאלמלא מקרא כתיב אי איפשר לאמר דרך קשתו כאויב תחת אשר אמר הכתו' (זכריה ט יג) דרכתי לי יהודה קשת מלאתי אפרים ועוררתי בניך ציון על בניך יון וגו' נהפך עליהם שנ' דרך קשתו תחת שאמ' הכתו' (תהלים צח א) הושיעה לו ימינו נהפך עליהם. נצב ימינו כצר זהו שאמר הכתוב (במדבר לג נו) והיה כאשר דימיתי לעשות להם אעשה לכם. נצב השם לדין והעיר ימינו כצר על ישראל. ס"א נצב השם לנקום נקמת ימינו זו התורה ועמד כצר וכן הוא או' (ויקרא כו כה) והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברי. ויהרוג כל מחמדי עין אלי תינוקות של ישראל הנקראו מחמדי עין כענין שנ' (הושע ט טז) גם כי ילדון והמתי כל מחמדי בניכם וכשאמ' כל ריבה הרבה ענינים. באהל בת ציון יש שפיכה לרעה ויש שפיכה לטובה כענין שנ' (זכריה יב י) ושפכתי על בית דויד וגו' ולרעה דכתי' (ישעיה מב כה) וישפוך עליו חימה אפו.

פסוק ה

היה י"י. כשם שהאויב אמר ארדף אחרי שונאי ישראל כך כתב (ירמיה ט טו) ושלחתי אחריהם את החרב. כאויב ולא אויב כי לא ענה מלבו. בלע ישראל הבליעם בין האומות. בלע כל ארמנותיה אלו פלטרין שלהם. שחת מבצריו אלו ערי בצורות שביהודה. וירב בבת יהודה. הרבה בהם תאניה ואניה הם לשון עצב ולשון אנינות. ד"א בלע ישראל אמר ר' ברכיה משום ר' שמואל בר נחמני בג' מקומות נאנסו ישראל אחד לפנים מנהר סמבטיון ואחד שירד עליהם הענן והקיפן ואחד בדופני של אנטוביא ושלשתן בפסוק אחד. (ישעיה מט ט) לאמר לאסורים צאו אלו שלפנים מנהר סמבטיון ולאשר בחשך הגקלו אלו שהקיפן הענן. ועל דרכים ירעו אלו נותנין בדופני של אנטוכיא שמהן נתפזרו גליות ישראל.

פסוק ו

ויחמוס כגן סכו. אמר ר' חמא בר חנינא כגינה שנחמס מעיינה והלבין ירקה שאם נחמס המעיין שהיה משקה בה את הגן מיד נשחת הירק. ומפני מה הכתיב שוכו בשי"ן שכיון שנחמסו ישראל וגלו ישראל מיד שכבה חמתו של השם וכן הוא אומ' (יחזקאל כא כב) וגם אני אכה כפי אל כפי. ויחמוס כגן כשם שהגן כיון שגלה הירק מיד סוכתו נהרסת כך כיון שנסתלק השם מירושלים מיד נהרסה וכן הוא אומ' (ישעיה א ט) ונותרה בת ציון כסוכה בכרם. שחת מועדו זה בית המקדש שהיה בית וועד לישראל כענין שנ' (שמות כה כב) ונועדתי לך שם. שכח י"י בציון מועד ושבת אלו קרבנות ומועדים והשבתות. וינאץ בזעם אפו מלך וכהן מלך זה צדקיהו וכהן זה שריה הכהן הראש ויש אומ' שכח י"י בציון מלך ושרים בשעת חרבן הבית לא היה להם כח לשמור לא מועד ולא שבת. ס"א ויחמס פ"ת ויגל.

פסוק ז

זנח י"י מזבחו. שלא קבל ממנו ריח ניחוח וכן הוא אומ' (מלאכי א י) ומנחה לא ארצה מידכם ואו' (ישעיה א יא) שבעתי עולות אילים וחלב מריאים. נאר מקדשו שהיה מכפר על ישראל. אמר ר' חייא בשם ר' יצחק אמר השם כלום מכעיסין אותו אלא בשביל הקרבנות הריני זונחם ומקלקלם. הסגיר ביד אויב ר' הונא ור' אחא ור' מיישא בשם ר' ינאי אמרו בשעה שנכנסו גוים לבית. המקדש היו מבעטין ברגליהם ונוצין רומחיהן בקרקע המקדש וזוקפין כלפי למעלה פניהם ומרגיזין בקולם וכן הוא או' (תהלים עד ד) שאגו צורריך בקרב מועדיך וגו'. כיום מועד כיום שהיו ישראל מתקבצים לרגל. ניאר כמו נארתה ברית עבדך.

פסוק ח

חשב י"י להשחית. זה שאמר הכתוב (ירמיה לב לא) כי על אפי ועל חמתי וגו' הוא יום חינוך הבית שבו נשא שלמה את בת פרעה והיה קול שמחת בת פרעה יוצאת כקול המשוררים בבית המקדש. נטה קו גזר גזירה כלומ' נטה עליהם מדת הדין. לא השיב ידו מבלע הם לא חזרו בהם והשם לא השיב ידו מבלע. ויאכל חיל וחומה. ר' חנינא אמר שורה ובר שורה.

פסוק ט

טבעו בארץ שעריה. זה שאמר הכתוב (זכריה יא א) פתח לבנון דלתיך ותאכל אש בארזיך כיון שטבעו בארץ שעריה מיד ידעו האומות שנתן רשות להשחית. מלכה ושריה בגוים אין תורה. אין תורת מלכות ותורת שרים נוהגין. בהם אלא ראיתי עבדים על סוסים ושרים הולכים כעבדים על הארץ שהרי יכניה היה בבית האסורים ושריה משרתים למלך אשור. ס"א מלכה ושריה מלכות ישראל ושריה בין האומות עד שלא קבלו התורה. ד"א אין תורה אין יכולין ישראל לקיימה בין האומות וכן הוא אומ' (איכה א יח) שחקו על משבתיה כמה גזירות גזרו על ישרא שלא יקיימו את התורה. גם נביאיה לא מצאו חזון מיי" אלו נביאי השקר לא מצאו חזון מיום שגלו.

פסוק י

ישבו לארץ ידמו. העלו עפר על ראשם לזכור ברית אברהם שא' (בראשית יח כז) ואנוכי עפר ואפר. חגרו שקים לזכור ברית זכות יעקב שנ' בו (בראשית לז לד) וישם שק במתניו. הורידו לארץ ראשון שלא היתה להם הרמת ראש מפני אויב. בתולת ירושלם. שהיתה כלילת יופי משוש לכל הארץ.

פסוק יא

כלו בדמעות עיני. אמר ר' אליעזר שיעור ניתן לעין להוריד דמעה אם הורידה יותר מדאי מיד נמסית וכן הוא או' (קהלת יב ב) ושבו העבים אחר הגשם זה מאור עיניו של אדם שהוא שב וכלה מפני הדמעות. חמרמרו מעי. נעשו מעי גושים מלשון (בראשית יד י) בארת בארת חמר. נשפך לארץ כבדי. כאדם שמצטער יותר מדאי וכבידו לוקה בגופו עד שהוא מחתך ויוצא ממנו. בעטף עולל ויונק ברחובות קריה. עיטוף זה איני יודע מהו כשהוא אומ' (איכה ב יב) בהתעטפם כחלל ידענו שגם זה כן שהיו מפרפרים ונגועים בתוך אבק דרכים.

פסוק יב

לאמותם יאמרו איה דגן. ר' סימן אומ' איה קילוסקין נאים וחמר עתיק שהיו מתעדנים בהם. בהתעטפם כחלל. מעשה באשה אחת שאמ' לבעלה צא וקח לנו דבר שנחיה בהם יצא ולא מצא ופרפר ומת אמרה לבנה הגדול צא וביקש את אביך הלך ומצאו מת בכה עליו עד שמת גם הוא. בהשתפך נפשם אלו הקטנים.

פסוק יג

מה אעידך ומה אדמה לך. שבזמן שאדם רואה אדם עלוב כמותו מקבל על עצמו נחמה וכן הוא אומ' על נבוכדנצר (ישעיה יד י) גם אתה חולית כמונו אלינו נמשלת והיית צור נחמה לכל האומות אבל ירושלים לא נמצא להשוותה לנחמה שהיתה ירושלים למעלה מכולם ואין הגדול מתנחם מן הקטון כי אם מן השוה לו לכך נאמ' מה אעידך ומה אדמה לך כמו מה אייעדך אי זה דבר לגדולתך אי זה מלכות אדמה לך לנחמך. מדרש מה אעידך הרבה עדיות העידותי בך הרבה שביזות נתתי לך מלשון (בראשית מט כז) יאכל עד. ומה אדמה לך לא דמיתי לך אומה בעולם. מה אשוה לך. בזמן שאשוה לך אז אנחמך וכן הוא אומ' (צפניה ג יב) והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם י"י ואעפ"כ אין מקרא יוצא מידי פשוטו כענין שא' למעלה. כי גדול כיס שברך. כלומ' השם שאמרתם לו (שמות טו יא) מי כמוכה על הים הוא ירפא לך.

פסוק יד

נביאיך חזו לך. נביאי השקר הם היו חוזים לך שוא ותפל היו מנחמים לך ומרפאים אותך על נקלה כענין שנ' (ירמיה ח יא) וירפו את שבר בת עמי על נקלה וגו' ותפל. היו טחים תפל בדבריהם כענין שנ' (יחזקאל יג יא) אל טחי תפל ויחזו לך משאות שוא ומדוחים נבואת שוא היו מתנבאים לך ואין משאות אלא נבואה כענין שנ' (ירמיה כג לג) מה משא י"י הלא תראה חנניה בן עזור שהיה אומ' לישראל (ירמיה כח ב) כה אמר י"י צבאות אלהי ישראל לאמר שברתי את עול מלך בבל בעוד שנתים ימים אני משיב אל המקום הזה אל כל כלי בית י"י אשר לקח נבוכדנצר וגו' ומה גרמו להם מדוחים אשר הודחתים בכנפות הארץ כענין שנ' (דברים יג יא) כי בקש להדיחך מעל י"י אלהיך ואם תאמר הלא וי"ו מוסיף על ענין ראשון והיה ראוי לומ' משאות שוא ומדוחים כלומ' משאות שוא שגרמו היו מדוחים כך יבא הפירוש על הפסוק ויחזו לך משאות שוא ומדוחים לא היתה נבואתם לך אלא כדי להתלותך על שוא שלא לשמוע על דברי הנביאים הנבאים בשם י"י. ומדוחים וכדי להדיחך מעל י"י אלהיך וכדי להדיחך בגלות לכך נאמר ומדוחים שתי דחיות.

פסוק טו

ספקו עליך כפים כל עוברי דרך שרקו בפיהם. מלשון שריקות עדרים. ויניעו ראשון על בת ירושלם שכהאדם רואה את חבירו משונה ממה שהיה הוא סופק עליו כפים ושורק ומניע ראשו. הזאת העיר כענין שנ' על נעמי (רות א יט) הזאת נעמי. שיאמרו כלילת יופי בא וראה מה בין ירושלים לשאר ארצות שאר ארצות משבחות את עצמן צור אמרה אני כלילת יופי סנחריב אמר (ישעיה לו יז) עד בואי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם נעמן אמר (מ"ב ה יב) הלא טוב אמנה ופרפר אבל ירושלם אחרים משבחין אותה שיאמרו כלילת יופי משוש לכל הארץ שאמרה לא נאמרה אלא שיאמרו משוש לכל הארץ שכל העולם היו מצפין לראותה וליהנות מטובה.

פסוק טז

פצו עליך פיהם. מפני מה הקדים פ"ה לעי"ן על שהיו או' בפיהם מה שלא ראו בעיניהם פצו עליך פיהם כל אויביך והיו שמחים במפלתך. שרקו ויחרקו שן. למדנו ששני שריקות היו אחת לטובה ואחת לרעה למעלה אמר שרקו ויניעו ראשם וכאן אמר שרקו ויחרקו שן וכן הוא אומ' (ירמיה מט יז) ישום וישרוק על מכותיה. אמרו בלעגו אך זה היום שקיוינוהו מצאנו ראינו וכן הוא אומ' (תהלים ק"ט צד) לי קוו רשעים לאבדני.

פסוק יז

עשה י"י אשר זמם. כענין שנ' (ירמיה לב לא) כי על אפי ועל חמתי וגו'. בצע אמרתו השלים דברו אשר צוה מימי קדם על פי משה רבינו ע"ה שאמר והשימתי את מקדשכם ודומה לו אמרתי הוא דברו כענין שנ' (תהלים קיט קסב) ששׂ אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב. הרס כותלי בית המקדש ולא חמל על קדושתם. וישמח עליך אויב. הרים קרן צריך. הוא שהנביא אומ' (מיכה ז ח) אל תשמחי אוייבתי לי כי נפלתי קמתי.

פסוק יח

צעק לבם אל י"י. מקרות לבם היו צועקים כענין שנ' (ירמיטה ד יט) אוחילה קירות לבי ולא כמו שנ' (תהלים עח לו) ויפתוהו בפיהם אלא צעק לבם אל י"י. חומת בת ציון הורידי כנחל דמעה היה לך להוריד יומם ולילה. אל תתני פוגת לך כלומ' אל תתבטלי ודומה לו (חבקוק א ד) על כן תפוג תורה תתבטל תורה.

פסוק יט

קומי רני בלילה. בליל כתי' בלילה קרי כלומ' בליל ט' באב זכרי אותו בכל שנה ושנה. רני כמו ותעבור הרנה והוא לשון מספד. לראש אשמורות בשעה שהתנומה מתנודדת מבני אדם. שפכי כמים לבך לכן אין תפלתו של אדם נשמעת אלא אם כן משים את

לבו כמים. נכח פני י"י כל המתפלל בלילה כאלו שכינה כנגדו מפני שלבו פנוי ואינו מהרהר בצרכי העולם והוא מתפלל בכוונה. שאי אליו כפיך. פסוק זה על בני הגולה שיבקשו רחמים על ישראל בכל דור ודור. על נפש עולליך העטופים ברעב בלא נבואה וחזון כענין שנא' (עמוס ח יא) והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע אל דברי י"י. בראש כל חוצות מפוזרים בחוצות לארץ בכל חוצות הגוים.

פסוק כ

ראה י"י והביטה. כלשון בני אדם שכופל דבריו. למי עוללת כה אם תאכלנה נשים פרים פרי בטניהם. עוללי טפוחים כמו (ישעיה מח יג) וימיני טפחה שמים ופירושו תקנה שמים מתוקנים כמו גדולים ונוראים כך היו בני ציון עוללי טפוחים מתוקנים בכל מיני תענוגים מפונקים בכל מיני תפנוקים ובשעת כשלון ירושלים היו אוכלות אותם ובדברי ר' ז"ל אמ' מעשה בבית שני בדואג בן יוסף שהניחו אביו בן קטן לאמו והיה (והיתה) מודדתו בטפוחים ונותנת משקלו זהב לבית המקדש ובשעת כשלונה של ירושלם טפחתו ואכלתו ועליה קונן ירמיהו אם תאכלנה נשים פרים עוללי טפוחים. אם יהורג וגו' זה זכריה בן יהוידע הכהן שהיה דמו תוסס בבית המקדש עד שבא נבוזראדן רב טבחיא ונקם עליו נקם גדול כמו שמפורש בפר' חלק שלא מצינו שאומות העולם הרגו נביאים בבית המקדש אלא רוח הקדש אומרת להם לישראל. אם יהרג במקדש י"י כהן ונביא כשם שעשיתם דבר משונה וגדול כך לקיתם בדבר משונה וגדול.

פסוק כא

שכבו לארץ חוצות נער וזקן. במדה שחטאו בה לקו מה כתיב בהם (ירמיה ו יא) כי גם איש עם אשה ילכדו נער עם מלא ימים לפיכך שכבו לארץ חוצות נער וזקן שהיו שוכבין מוטלין בחוצות כדומן על פני האדמה. בתולותי ובחורי נפלו בחרב שאם לא נתת רשות לאומות העולם אין כל אומה ולשון היתה יכולה לי.

פסוק כב

תקרא כיום מועד מגורי מסביב. מגורי אותם שהיו יראים ומתפחדים מפני מלשון (תהלים לא יד) מגור מסביב בהוסדם וגו' ולא היה ביום אף י"י לפיכך הקדים השם והגלה גלות יהויכין לבבל ועדיין גלות צדקיהו קיימת כדי שימצאו אחיהם הבאים מן השבי מרגוע בהם. אשר טפחתי ורביתי אויבי כולם. כלומ' אשר תקנתי והגדלתי ורביתי אותם אויבי כלם כמה בחורים של ישראל וכמה בתולות שנתגדלו בכל מיני תענוגים נפלו ביד צר וכלם הלכו להם.

פרק ג

פסוק א

אני הגבר ראה עני. ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר אמרה כנסת ישראל לפני השם אני למודה להביא עלי מכות כמו איוב שנ' (איוב לד ז) מי גבר כאיוב וכשם שבאו על איוב באו על ישראל ואיוב היה משל לישראל כשם שאיוב תחלה אבד ממונו ואחר כך בניו ואחר כך לקה בגופו כך ישראל תחלה לקחו מגיני הזהב וקצצו דלתות ההיכל ולקחו כל אוצרות המלכים ואחר כך סילה כל אבירייי ואחר כך גת דרך י"י לבתולת בת יהודה עד אשר טפחתי ורביתי לכך נא' אני הגבר ראה עני דומה אני לגבר אשר ראה עני זה איוב. בשבט עברתו בחמת אפו ובחמתו וכן הוא אומ' (תהלים פט לג) ופקדתי בשבט פשעם ואו' (ישעיה י ה) הוי אשור שבט אפי ששבט עברתו של השם הוא הרשע וגם נקרא חרב שנ' (תהלים יז יג) פלטה נפשי מרשע חרבך לכך נא' בשבט עברתו שהביא עלי את הכשדים הגוי המר והנמהר שהם שבט עברתו. ס"א אני הגבר ראה עני בשבט עברתו ייאוסו צל אומו כי גרנט מלי אכרי פמטוטו (?) כך אדמה עלי יכול כל אדם לומ' זה האיש ראה עני בשבט עברתו של השם מכל הנביאים שהתנבאו על החרבן שהרי כמה נביאים נתנבאו על חרבן הבית ובכולם לא חרבה הבית בימיהם כי אם בימי. (תוספות המאור הגדול רש"י ז"ל)

פסוק ב

אותי נהג ויולך חשך ולא אור. כנגד שתי חרבנות ממשמע שנ' חשך איני יודע דלאו אור ומאי ולא אור בלא נבואה שנ' (תהלים עד ט) אין עוד נביא. ד"א ולא אור בלא תורה ונעו מים אל ים.

פסוק ג

אך בי ישוב. במכות משונות זה מזה על הראשונה פקודה שניה ממהרת.

פסוק ד

בלה בשרי ועורי. בשרי זה צבור ועורי זה סנהדרין כשם שהעור מכסה הבשר כך הם מכסים ומגינים על ישראל בזכותן. שבר עצמותי אלו גבורים העצומים השרים והסגנים.

פסוק ה

בנה עלי ויקף. כאדם שמשימין אותו בתוך הבנין כל זמן שראשו חוץ מן הבנין ורואה אוירו של עולם יש לו נחמה ומביאין לו לאכול והוא חי שם כיון שבונין למעלה מן הראש אז תבא לו התלאה כך ישראל לא דיי שגלו אלא שנתפזרו עוד בכל פינה מהם

מעבר לנהרי כוש ומהם לנהרי חשך ומהם בדופני של אנטוכיא שהכתו' (יואל ד ו) מעיד עליהם ואת בת יהודה מכרתם לבני היוונים למען הרחיקם מעל גבולם.

פסוק ו

במחשכים הושיבני. זה שאמ' דוד (תהלים פח ז) שתני בבור תחתיות במחשכים במצולות זו היא הגולה שהיא חשך ואפלה. כמיתי עולם ולא מיתי עולם ממש מלמד שיש עוד תקוה שנ' (ירמיה לא יז) ויש תקוה לאחריתך נאם י"י וגו':

פסוק ז

גדר בעדי. שהסתיר נבואתו מישראל לפיכך לא אצא שאי אפשר לישראל לצאת מן הגלות בלא נבואה. הכביד נחשתי שפיזרני בן האומות שלא תמצא מהם ריבותים יחד.

פסוק ח

גם כי אזעק ואשוע. שכמה שנים ישראל צועקים בגלות (תהלים מד כד) עורה למה תישן י"י (תהלים סט ב) הושיעני אלהים כי באו מים עד נפשי. שתם תפלתי ששם מחבת ברזל בינו ובין ישראל. שתם כתי' בשי'ן כמו (במדבר כד ג) שתום העין.

פסוק ט

גדר דרכי בגזית. כענין שנ' (הושע ב ח) הנני סך את דרכך בסירים לא נתן לי פתח לשוב נאספו הנביאים כלו החוזים בטלו הרואים ואין בנו כח במה להשען.

פסוק י

דוב אורב הוא לי. זו מלכות פרס שנמשל כדוב דכתי' (דניאל ז ה) וארו חיוא אחורי דמיא לדוב. תני רב יוסף אלו הפרסיים שאוכלין כדוב ושותין כדוב ומסרבלין שיער כדוב ואין להם מנוחה כדוב. ארי במסתרים ארי קרי אריה כתיב זה נבוכדנצר דכתי' ביה (ירמיה ד ז) עלה אריה מסבכו לכך נאמ' כדוב כארי ומהו שנא' הוא י"י הוא גזר ונהיה כענין שנ' (ירמיה כה ט) וקראתי לי נבוכדנצר עבדי.

פסוק יא

דרכי סורר ויפשחני. לשון משנה ופשח אילן שנפשח קושרין אותו בשביעית כלומ' לאחר שהגלני בגלות סורר דרכי. ד"א דרכי סורר ראה השם שהייתי סורר כבן סורר ומורה לפיכך ויפשחני הבקיעני כענין שנ' (ירמיה נב ז) ותבקע העיר מיד שמני שומם.

פסוק יב

דרך קשתו ויציבני כמטרה לחץ. כשם כמשימין המטרה והכל יורין בו כך שמני בגלות וכל האומות יורין בי ומכין אותי ובוזזין ומחרפין ומגדפין אותי.

פסוק יג
הביא בכליותי בני אשפתו. אלו החצים שבתוך האשפה אלו הם דאגות הגלות ומצוקות הגלות וכן הוא אומ'.

פסוק יד
הייתי שחוק לכל עמי. ולמה חסר מ"ם אלו כשדים שהם אומה שפלה מכל האומות שנ' (ישעיה כג יג) הן ארץ כשדים זה העם לא היה. נגינתם כל היום מתלוצצים בישראל וכן הוא אומ' באיוב (איוב ל ט) ועתה נגינתם הייתי ואהי להם למלה ודוד הוא או' (תהלים סט יג) ונגינות שותי שכר שהאומות אוכלין ושותין ומשתכרין ומספרין בישראל ומלעיגים אותם.

פסוק טו
השביעני במרומים. חרבן ראשון ושני.

פסוק טז
ויגרס בחצץ שני. השם אמר ליחזקאל (יחזקאל יב ג) בן אדם עשה לך כלי גולה ור' חייא ורבא ור' שמעון בן חלפתא אמרו חמת וקערה ושטיח וכל אחד ואחד משמש שנים או ג' דברים. חמת ממלאה קמח ונותנות תחת ראשו קערה אוכל בה ושותה בה שטיח לש בו וישן עליו אמר השם אני אמרתי (יחזקאל כד כד) והיה יחזקאל לכם למופת ככל אשר עשה כן תעשו ואתם לא עשיתם כן אלא גליתם ולא היה במה ללוש והיו גומות עושין בארץ ולשין בהן והצרורות נרכסין בעיסה והם אוכלין ושינם קהות שנ' ויגרס בחצץ שני ודומה לו (משלי ב יח) ואחר ימלא פיהו חצץ. ויגרס לשון שיכור כמו (תהלים קיט ב) גרסה נפשי לתאוה והוא לשון שבור כלומ' אמר דוד נשתברה נפשי לתאוה של השם. הכפישני באפר. הטביעני בתוך האפר. הכפישני אין לו דמיון במקרא והוא לשון תלמוד כופש לשון אונס.

פסוק יז
ותזנח משלום נפשי. על עון אשר זנחה משלום נפשי שזנחתי התורה שכתו' בה (משלי ג יז) דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום על כן נשיתי טובה יצאתי בגלות ונשיתי ארץ טובה ורחבה וכן הוא אומ' (הושע ח ג) זנח ישראל טוב אויב ירדפו מה טעם אויב ירדפו משום דזנח ישראל טוב.

פסוק יח
ואומר אבד נצחי וגו'. ואומר לפי הצרות שבאו עלי ואורך גלותי יש לי לומ' אבד נצחי אבל תוחלתי מיי" כענין שנ' (תהלים מ ב) קוה קויתי י"י ואומ' (תהלים מב ו) מה תשתוחחי נפשי.

פסוק יט
זכור עניי ומרודי. אמרה כנסת ישראל לפני השם זוכרת אני בעניי על המרדים שמרדתי ולענה ורוש שהושקתני בכל דור ודור שהם עומדין עלינו לכלותינו ד"א זכור עניי ומרודי ולענה ורוש ואיפיק דין לדין.

פסוק כ
זכור תזכור ותשוח עלי נפשי. אמרה כנסת ישראל לפני השם רבונו ש"ע בטוחה אני כי זכור תזכור מה שעשו לי אומות העולם אבל תשוח עלי נפשי עד שתבוא הנקמה עליהם נפשי משתוחחת.

פסוק כא
זאת אשיב אל לבי. כי כתובת בה (דברים לב לו) כי ידין י"י עמו ועל עבדיו יתנחם וא' (דברים לב מג) כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו וכן דוד או' (תהלים קיט צב) לולי תורתך שעשועי וגו' וכפשוטו של פסוק זאת אש'יב אל לבי חסד על החסד שאמר למטה חסדי י"י כי לא תמנו.

פסוק כב
חסדי י"י כי לא תמנו. חסדי י"י בכל דור ודור עם ישראל וכן אמר ישעיהו (ישעיה סג ז) חסדי י"י אזכיר תהלות י"י תחלת יצאו ישראל ממצרים בחסדו היה ולא מטובם כשהוציאם מבבל לא בזכותם אלא בחסדו וכן כשהשם ירצה לקבץ את ישראל מן הגלות לא מפני מעשיהם הטובים כי אם למענו שנ' (יחזקאל לו כב) לא למענכם אני עושה בית ישראל כי אם למעני ולמען שמי המחולל בגוים לכן הוא או' חסדי י"י כי לא תמנו כי לא תמנו הנו'ן טפילה וראיה כי אמר למטה כי לא כלו רחמיו. חסדי י"י גדולם הם כי לא תמנו בין האומות כי לא כלו רחמיו. חסדי י"י אשר הבטיחנו כי אני י"י לא שניתי ואתם בני יעקוב לא כליתם ואומ' (ירמיה ל יא) כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הפיצותיך שמה אך אותך לא אעשה כלה.

פסוק כג
חדשים לבקרים. חדושים אתם עתיד לעשות את ישראל כענין שנ' (ישעיה מג יט) הנני בורא חדשה עתה תצמח בארץ (ירמיה לא כא) נקבה תסובב גבר ואמר (ישעיה סו כב)

כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה. לבקרים אתה עתיד להצמית כל רשעי ארץ רבה אמונתך לקיים דברך שאמרת אצמית לי כל רשעי ארץ. ס"א חדשים לבקרים מתיך שאתה מחדש בכל בקר ובקר נשמתנו יודעים אנו שרבה אמונתך לגאלינו.

פסוק כד

חלקי י"י אמרה נפשי. אמרה כנסת ישראל לפני השם רבונו של עולם לא בחרתי באלוה אחר אלא באלהי השמים והארץ שנ' (תהלים טז ה) י"י מנת חלקי וכוסי וגו' כי חלק י"י עמו על כן אוחיל לו כמו שנ' (ישעיה ל יח) אשרי כל חוכי לו.

פסוק כה

טוב י"י לקוויו. יכול לכל ת"ל לנפש תדרשנו שנ' (דברים ד כט) כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך.

פסוק כו

טוב ויחיל ודומם. טוב הוא לישראל ליחל לשם כענין שנ' (תהלים קל ז) יחל ישראל אל י"י כי עם י"י החסד. ודומם זהו שאמר דוד (תהלים לט ב) אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני. לתשועת י"י עד שתבוא הישועה מלפני השם.

פסוק כז

טוב לגבר. אמר ירמיהו אילולי הייתם נושאים עול מלכות שמים מתחלה לא גרמתם לעצמכם גלות שנ' (משלי כב ו) חנוך לנער אלא למימי אבותיכם סרתם מאחרי לפיכך תפשתם הדרך ההוא עד שגליתם.

פסוק כח

ישב בדד וידום. כיון שרואה אדם שיש יסורין באין עליו לא יבעט בהם אלא מאחר שגליתם תסבלו עול הגוים. כי נטל עליו כי כן השם נטל עליו ונגזרה גזירה עד עת קץ לפיכך יתן ישראל בעפר פיהו ויפל בתחנונים לפני בוראו בכל יום ויום אולי יש תקוה אולי יזכור להם זכות אברהם אביהם שאמ' (בראשית יח כז) ואנוכי עפר ואפר.

פסוק ל

יתן למכהו לחי. כענין שאמר ישעיהו (ישעיה ג ו) גוי נתתי למכים.

פסוק לא

כי לא יזנח לעולם י"י כענין שנ' (ישעיה נז טז) כי לא לעולם אריב.

פסוק לב

כי אם הוגה ורחם כרוב חסדיו. חסדו כתי' למה זש"ה (תהלים צח ב) זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל.

פסוק לג

כי לא ענה מלבו. כלומ' כשהשם מביא צרה על ישראל אינו עושה כרצונו לענותם אלא למה ויגה בני איש על שהוא רואה אותם מתגאין בעצמן ומתנשאין זה על זה הוא משפילם עד גיא שאול תחתית ומנין שהשם אינו חפץ במיתת הרשע שנ' (יחזקאל יח כב) החפוץ אחפוץ במות המת. ד"א ויגה ויכה כמו כנתו גנתו כלומ' ואף לא הכה בני איש מלבו.

פסוק לד

לדכא תחת רגליו. להודיע לכל שהוא שליט בעולמו ויש לא כח לדכא תחת רגליו כל בני אדם נקראים אסירים בעולם שנ' (איוב יא י) אם יחלוף ויסגיר ויקהיל כדי שיחזרו בתשובה ודומה לו והם תוכו לרגליך.

פסוק לה

להטות משפט גבר. בתמיהה כלומ' אין השם רוצה להטות משפטו של אדם ולמה אמר גבר כענין שנ' (תהלים קכח ד) כי כן יבורך גבר ירא י"י כלומ' בזמן שיש צדיקים אין השם רוצה להטות דינם ולא דין שום אדם בעולם שהוא ירא שמים. נגד פני עליון שאין לפניו לא משוא פנים ולא מקח שוחד ולא עוולה ואי אפשר שיהיה השם מטה משפט גבר.

פסוק לו

לעות אדם בריבו. אינו ראוי לפני השם לעות את האדם בריבו אלא כי פועל אדם ישלם לו כך הרבה היה רוצה השם שיהיו ישראל יושבין על אדמתם אבל בעוונם גלו.

פסוק לז

מי זה אמר ותהי. כלומ' כל זמן שהשם היה חפץ בישראל מי זה מן האומות אמר ותהי מחשבתו שהרי פרעה אמר (שמות א כב) כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו הלא י"י לא צוה ובשביל שלא צוה ראה מה כתב (שמות א יב) וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ פרעה אמר (שמות טו ט) ארדוף אשיג וכתי' (שמות טו ד) מרכבות פרעה וחילו (שופטים ד יג) סיסרא בא על ישרא בט' מאות רכב ברזל והשם לא צוה לפיכך נחל קשון גרפם סנחריב עלה על ירושלם וחירף ויגדף והשם לא צוה וראה מה כתי' (מ"ב יט לה) ויצא מלאך י"י ויך במחנה אשור אבל נבוכדנצר בעבור שצוהו השם מיד עלה בירושלם והצליח כענין שנ' (ירמיה כז ו) ועתה אנוכי נתתי את כל הארצות האלה ביד נבוכדנצר.

פסוק לח

מפי עליון לא תצא. אמר ר' אלעזר משעה שאמר השם למשה (דברים ל טו) ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב מאותה שעה מפי עליון לא תצא הרעות והטוב כלומ'

מיום שנתנה התורה מיד נתן ענשה ושכרה ועל לא שמרו ברית י"י אלהים גלו ולכך נאמ' מפי עליון לא תצא כלומ' מפי השם אינן יוצאין אלא מפי התורה.

פסוק לט

מה יתאונן אדם חי. ר' יודן או' מה יתאונן אדם חי כלומ' למה יתאונן אדם ויאמ' כי אבדה תקותי על שחטאתי אבדה תקותי חי כלומ' בהיותו חי יכול לעשות תשובה. גבר על חטאיו חטאו כתי' אפילו על חטא אחד צריך לעשות תשובה יתגבר על יצרו ויחזור בתשובה לפני השם וכן הוא או' (קהלת ט ס) כי מי אשר יחובר אל כל החיים יש בטחון.

פסוק מ

נחפשה דרכינו ונחקור. אחר נחפשה דרכינו כעינן שנ' (צפניה א יב) אחפש את ירושלם בנרות ונחקורה מעשינו אחר כן ונשובה עד י"י גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנ' עד י"י ואו' (הושע יד ב) שובה ישראל עד י"י אלהיך.

פסוק מא

נשא לבבנו אל כפים. נחזור בתשואה ונתפלל לפני השם בכל לב. אל כפים עם נשיאת כפים כענין שנ' (תהלים קמג ו) פרשתי ידי אליך ואחר כך אל י"י בשמים תפלתנו יהיה נכונה לפני השם ורז"ל אמרו נשא לבבנו אל כפים נשיב דעתינו אל מעשה ידי רוע כפינו ונשליכה ממנו ואז תתקבל תפלותינו לפני אבינו שבשמים והמשל משל לאדם שתופש השרץ בידו וטובל עד שלא זרק מידו לא עלתה לו טבילה.

פסוק מב

נחנו פשענו. רב הונא בשם רב יוסף אמ' אנחנו פשענו ומרינו באמונתינו אתה לא חסת באמונתך אלא סכותה באף ותרדפנו.

פסוק מג

סכותה באף ותרדפנו. כגבור שמשים הצינה לפניו והחרב בידו ומכה בכל כחו ואין הצינה צריכה אלא מפני היראה כי אם כדי שלא תרחם עליהם סכותה לך.

פסוק מד

סכותה בענן לך. שאפילו בשעת תפילה לא תעבור דאמ' ליה שמואל לר' חנינא בר פפא שמעתי עליך שאתה בעל אגדה מהו סכותה בענן לך אמ' לו שערי תפלה פעמים פתוחים פעמים נעולים וכן הוא אמ' (תהלים סט יד) ואני תפלתי לך י"י עת רצון.

פסוק מה

סחי ומאוס. על שסכותה בענן לך והאריך גלותינו וכמה תחנות וכמה בקשות עושין ישראל בכל יום ויום ובכל דור ודור דור אחר דור ואינם מקובלות על כן סחי ומאוס

הושמנו בקרב העמים שהם עצמם תמיהין על ארך גלותינו והיאך עזבנו אלהינו לארך זמן כזה שיודעים גלות מצרים וגלות בבל היה לזמן וזה ארך הרבה והם תמיהין על אשר האריך השם אפו עליהם וקצף על בניו כמה שנים וזה אינו אלא מפני שסכותה בענן לך.

פסוק מו

פצו עליהם פיהם. אמ' הואיל וכל כך נוטשנו בגלות אין להם תקוה ותוחלת לכך אמ' ירמיהו פצו עלינו פיהם ראה ברוח הקדש ארך הגלות ואמ' עתידין אומות העולם לפצות פה על ישראל ולומ' להם אין ישועה לכם באלהים סלה.

פסוק מז

פחד ופחת היה לנו. ראה ירמיהו ארך הגלות אחזנו פחד ורעדה מן האומות הצרות שהן כמו השוחות והפחתים השאת והשבר שנאה ושברון שאיתם של אומות העולם משבר את לבנו שעומדים עלינו בכל יום ויום להוציאנו מתחת תורת אלהינו. ועל אלה.

פסוק מח

פלגי מים תרד עיני. על שארך על עמי הקץ. וכן הוא אומ' (ירמיה ח כא) על שבר בת עמי השברתי.

פסוק מט

עיני נגרה. כמים המוגרים במורד. ולא תדמה מאין הפוגות שאומות העולם אין מפיגין מגזירתם כמו (איכה ב יח) אל תתני פוגת לך ואל תדם בת עיניך וכמו (חבקוק א ד) על כן תפוג תורה.

פסוק נ

עד ישקיף וירא. עד יערה עלינו רוח ממרום עד יכונן עד ישים את ירושלים וכן הוא אומ' (תהלים קב כ:כא) כי השקיף ממרום [קדשו] י"י משמים אל ארץ הביט לשוע אנקת אסיר וגו'.

פסוק נא

עיני עוללה לנפשי. כלומ' עיני (ניערה) כנערה על נפשי מכל איברי מצינו שהגידים של אדם נקראו בנות כמו (קהלת יב ד) וישחו כל בנות השיר. עירי גופי וכן הוא אומ' (קהלת ט יד) עיר קטנה ואנשים בה מעט. ס"א עיני עוללה לנפשי יותר חזקתני עין הרע שלי בראותי עצמי בשלוה מכל בנות עירי מכל האומות שהיו סביבות ירושלם כמו בנות ציון והם סביבי ציון.

פסוק נב

צוד צדוני כצפור. מגולה אל גולה צדוני עד שאני נמלט מתחת ידו של זה כענין שנ' (תהלים קכד ז) נפשנו כצפור נמלטה עוד היו רודפים אחרינו כיוצא בהם וכן הוא או' (תהלים קב ט) שקדתי ואהיה כצפור בודד על גג מפינה לפינה ומגג לגג מאומה לאומר וממלכות למלכות. אויבי חנם וכן הוא או' (תהלים לה ז) כי חנם טמנו לי.

פסוק נג

צמתו בבור חיי. לא דיי שצמתו בבור חיי אלא שיידו אבן בי אחד אחד הנופל וכן הוא או' (תהלים סט כז) כי אתה אשר הכית רדפו ועוד צמתו בבור חיי כמו דניאל שהשליכו אותו לגוא אריוותא.

פסוק נד

צפו מים על ראשי אמרתי. כענין שנ' (תהלים קכד ה) אזי עבר על נפשנו המים הזידונים ואו' (תהלים סט ג) טבעתי ביון מצולה אמרתי נגזרתי כענין שאמר יונה (יונה ב ה) ואני אמרתי נגרזתי מנגד עיניך כן ישראל או' בגלות נגזרתי שנ' (יחזקאל לז יא) בן אדם כל העצמות האלה כל בית ישראל הם אבדה תקותנו נגזרנו לנו אלו בנות הגלות.

פסוק נה

קראתי שמך י"י. כשם שיונה קראך ממעי הדגה וממצולות ימים מבטן שאול כן ישראל קוראים מתוך הגלות מבין האומות שנקראו בור תחתיות שנ' (תהלים פח ז) שתני בבור תחתיות שעתיד השם לשמוע תפלת עמו ישראל ולהוציאם לרוויה ולרווחה.

פסוק נו

שמעת. פירושו תשמע כדכתי' (תהלים פה ב) רצית י"י ארצך שבת שבות יעקוב וכל הפרשה כולה ופירושה להבא. תרצה י"י ארצך תשיב שבות יעקוב ללמדך שכל מה שעתיד השם לעשות כאלו נעשה וכן הוא אומ' (ישעיה מב טז) אלה הדברים עשיתים ולא עזבתים ומתרגמינ' אעבדינון ולא שבקינון.

פסוק נז

קרבת ביום אקראך. כל זמן שישראל בצרה בגלות מהם קוראים מתוך צרתו והשם מושיעם.

פסוק נח

רבת י"י ריבי נפשי. פירו' תריב י"י ריבי נפשי שמכבידין. עולם עלי ומציקים נפשי להכניעי מתורתך אעפ"כ מתחנן אנכי לפניך שתגאל חיי שלא לטמנני ביניהם.

פסוק נט
ראית י"י עוותתי. ראה היאך אומות העולם רצים לעוותני מתורתך כענין שנ' חבלי רשעים עותוני מתורתך. שפטה משפטי. אין אדם יכול לשפוט משפטי מבלעדך שנ' (דברים לב לו) כי ידין י"י עמו ועל עבדיו. וכן דוד אומ' (תהלים ט ה) כי עשית משפטי ודיני.

פסוק ס
ראית כל נקמתם. תראה כל מה שהם עושין לי ותביא עליהם נקמת דינם כי כל מחשבותם לי כשם שיושבין בבתי ע"ז שלהם ובבתי משתאותיהן אין כל מחשבותם אלא עלי וכן דוד אומר (תהלים קיט צד) לי קוו רשעים לאבדני אין מחשבותם אלא זה אעפ"כ עדותיך אתבונן.

פסוק סא
שמעת חרפתם י"י. שהם מחרפים אותנו שנ' (תהלים פט נב) אשר חרפו אויביך י"י כל מחשבותם להתגולל עלי ולהתעולל עלילות רשע.

פסוק סב
שפתי קמי והגיונם. אלו שהם קמים עי שפתם והגיונם עלי כל היום אומרים היאך נפלה בידינו אומה זו והיאך לא נפקדו עדיין והם עצמם תמיהין על ארץ מלכותם כי יודעים שאין בהם ממש ועל כן כל היום אנחנו להם למשל וכן הוא אומ' (תהלים קב ט) כל היום חרפוני אויבי מהו כל היום דור אחר דור וכן הוא או' (תהלים מד כג) כי עליך הורגנו כל היום כל היום כלמתי נגדי.

פסוק סג
שבתם וקימתם הביטה אני מנגינתם. מרגינתם (בראשית יד כ) נו"ן במקום רי"ש כמו נאצר ראצר שהם רוגנים עלי:

פסוק סד
תשיב להם גמול י"י. וכן אמר ישעיהו (ישעיה נט יח) כעל גמולות כעל ישלם וכן או' דוד (תהלים כח ד) תן להם כפעלם וגו'.

פסוק סה
תתן להם מגינת לב. טירוף הדעת והוא לשון יוון אמגינה תאלתך מגזיר' אלה ישמע וכן תאנה מן (יחזקאל כא יג) אנה לידו (מ"ב ה ז) מתאנה לי. תאלתך כל האלות שאמרת ושכתבת בתורתך (דברים ל ז) ונתן י"י אלהיך כל האלות האלה על אויביך יחולו עליהם.

פסוק סו

תרדוף באף ותשמידם. כענין שנ' (מיכה ה יד) ועשיתי באף ובחימה. מתחת שמי י"י מתחת פרס השמים שלא יהיה להם זכר בעולם שאתה איש מלחמה שאתה אל קנוא ונוקם י"י ואו' (ישעיה מב יג) י"י כגבור יצא.

פרק ד

פסוק א

איכה יועם זהב. כלומ' איכה החשיך הזהב הוא נוי אנשי ירושלם שהיו דומין לזהב ומתוך הצרה החשיך ודומה לו (יחזקאל לא ח) ארזים לא עממוהו. ישנה הכתם הטוב שהיה גופם דומה לאבנים טובות ומרגליות ושונה מראיתם. תשתפכנה אבני קדש. אלו דמי הצדיקים שבישראל שהיו דומין לאבני קדש ונשתפכו בראש כל חוצות.

פסוק ב

בני ציון היקרים. שהיו צנועים בכל מעשיהם. יקרים מה היתה יקרותם בשעה שהיה אחד מהם נושא אשה גדולה הימנו היתה סעודתו יותר מהצנוע ואם קטנה הימינו היה עושה הצנוע יותר מסעודתו ועוד זה היה יקרותם שלא היו נכנסין לסעודה אלא אם כן יודעין מי ישב עמהם ולא היו יושבין בדין אלא אם כן יודעין מי ישב עמהם שנ' (שמות כג א) אל תשת ידך עם רשע ועוד זאת היתה יקרותן תני רבן שמעון בן גמליאל או' מנהג גדול היה בירושלים בשעה שהיה יושב בסעודה היתה מפה פרושה על פתחו וכל זמן שהיו רואין את המפא היו האורחין נכנסין לבית ניטלה המפא לא היתה רשות לאחר מהם ליכנס וכאלה הענינים הרבה במדרש איכה. המסולאים בפז. ולהלן הוא אומ' (איוב כח טז) לא תסולה בכתם אופיר והוא כלומ' לא תערוך התורה והחכמה בכתם אופיר וגו' לכך נאמ' כאן המסולאים בפז כערך דמות הפז היתה דמות בני בשר בני ירושלם מעוננים ומפונקים צחים ואדומים ונאים כמו פז ובשעת הכשלון נחשבו לנבלי חרש כלומ' אותם הגופים הנאים. איכה נחשבו לנבלי חרש שכיון שנשבר אין לו תקנה כך היו מושלכין באשפתות. מעשה ידי יוצר לפי שהאדם נמשל למעשה ידי יוצר שנ' (ירמיה יח ו) הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל.

פסוק ג

גם תנין חלצו שד. כלומ' אע"פ שדרך התנים שהם מתאכזרין על בניהם ואין נותנין לבניהם להניק עד שיבכו הרבה ובשעה שהן מניקין בניהם מכסין על פניהם כדי שלא יראו את פניהם אדומים בבשר ויאכלו אותם אעפ"כ גם אותם על כל זאת חלצו שד

הוציאו שדיהן ומיניקין בניהם אבל בני עמי היו לאכזר כיענים במדבר שכיון שיולדת את בנה שוב אינה חוזרת עליו וכן הוא או' (מיכה א ח) אעשה מספד כתנין ואבל כבנות יענה. התנין בניו סופדין אבל לא מתאבלין אבל בנות יענה נאמ' בה אבל לעולם אינה חוזרת על בניה לכך נאמ' בת עמי לאכזר לא היו חומלין על בניהם בהשתפך נפשם אל חיק אמותם וכתב הנביא זה על קינות לבכות את ישראל להודיע כמה צרה גברה עליהן.

פסוק ד

דבק לשון יונק. אמת המים היתה באה מעיניהם פעם אחת עמדו הסוקרים והחריבו אותה והיה אחד מהם נוטל את כדו והולך לאמת המים ומבקש לשתות ולא היה מוצא מים לשתות והיה התינוק מדבק לשונו אל אמת המים ומת. עוללים שאלו לחם וגו' אפילו פרוסה קטנה כענין שנ' (ישעיה נח ז) הלא פרוס לרעב לחמך לכך נאמ' בת עמי לאכזר.

פסוק ה

האוכלים למעדנים. שהיו אוכלים כל מיני מעדנים. איך נשמו בחוצות תפוחי רעב האמונים עלי תולע. המלובשים בגדים נאים כל מיני צבעונין ובתולעת שני. איך חבקו אשפתות שהיו מתעפרין ומתפלשין בתוך האשפות.

פסוק ו

ויגדל עון בת עמי. כסדון לא חלו בה ידים אלא כמו רגע נהפכה. ויגדל עון בת עמי אמר ר' יהושע ור' נחמיה בשם ר' אחא נעשה בשבט יהודה מה שלא נעשה בסדום. בסדום כתי' (בראשית יח כ) וחטאתם כי כבדה מאד ובשבט יהודה ובנימין כתי' (יחזקאל ט ט) עון בית ישראל ויהודה גדול במאד מאד. ס"א ויגדל עון בית עמי כלומ' יותר היתה נקמתך מנקמת סדום דאילו סדום לא נמסרה ביד אויב שישמחו בה אלא קב"ה בעצמו נפרע ממנה אבל בת עמי חלו בה ידי האויבים ששו ברעתה וזו היא קשה מסדום וכן שמעתי מפי ר' משה שאמר מפי רבינו סעדיה ז"ל.

פסוק ז

זכו נזיריה משלג. אלו שהיו שותין השלג [צחו מחלב דאלו סדום לא נמסרה ביד אויב שישמחו בה אלא השם בעצמו פרע ממנה אבל בת עמי חלו בה ידים ידי האויבים ששו ברעתם וזו היא קשה מסדום וכן שמעתי מפי ר' משה שאמ' מפי ר' סעדיה ז"ל] זכו גזיריה משלג אלו שהיו מי השלג צחו מחלב אלו שהיו שותין את החלב. ס"א זכו נזיריה משלג כלומ' שריה היו מונזרים משאר העם בעשרם ובדמותם הנאה נקראו נזיריה וכן הוא או' בנחום (נחום ג יז) מנזריך כארבה וטפסריך כגוב גוב עפ"י שהם היו נאים ולבנים

יותר מן השלג צחו שהיו טהורים בגופם יותר מן החלב. אדמו עצם מפנינים זה הבשר שעל העצם שהיה אדום יותר מן הפנינים. ספיר גזרתם כמו הספיר כך היתה יפה חתיך מראית דמותם החוטם והנחירים והשפתים וכל תקון הפנים היה כמו ספיר.

פסוק ח

חשך משחור תארם. יותר מן השחור שבו משחירין את העורות חשך תארם של אותם שהיו זכים מן השלג צחים יותר מן החלב חזרו להיות שחור'. לא נכרו בחוצות לא היה אדם מכיר את חבירו אלא שצפד עורם על בשרם כלומ' יבש היה כעץ צפד דבק.

פסוק ט

טובים היו חללי חרב מחללי רעב. שהם החללי חרב יזובו מדוקרים ומתים הם במהרה יותר מאותם שהיו מתים ברעב. מפני תנובות שדי שאין להם מה יאכלו. ס"א טובים היו חללי חרב מחללי רעב לפי שמת ברעב מאריך בייסורין ואותו שמת בחרב מת מיד לפי שעה אבל עכשיו שאומ' שהם יזובו מדוקרים מן תנובות שדי על כרחך זה הוא הטעם למה היו טובים חללי חרב מחללי רעב שאותם שמתו ברעב כשטועמים להם תנובות שדי ואוכלין הרבה נבקעו מעים שלהם שנקצרו מחמת הרעב. מדוקרים מבוקעים ויזוב הגוף מחמת נוול וריעי שיצא חוץ לכריסם תוספות ר"ש רי"ת. מרתא בת ביתוס עתידתא דירושלם הות אמרה ליה זיל אייתי ליה סמיד"א פי' סלת נקיא משוקא אדאזיל איזדבין אתא אמרה לה היוורתא ליכא משקרא איכא אמרה לי זיל אייתי לי אדאזיל איזדבין אתא אמ' לה חיוורתא ליכא משקרא איכא אמרה ליה זיל אייתי ליה אדאזיל איזדבין אתא אמ' ליה משקרא ליכא קימחא דשערי איכא אמרה לי זיל אייתי לי אדאזיל איזדבן כיון דחזיי הכי אמרה איפוק אנא ואחזי די למא אשכחנא מידי למיכל הות שליכיא מסנא אייתי באלה פורתא ברעה ומית' קרי עלה רבן יוחנן (דברים כח נז) הרכה בך והענוגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ איכא דאמרי גרוגרות אכלה מדר' צדוק ואתניסא ומתה דר' צדוק הוה יתיב בתעניתא מ' שנין דלא איחרובו ירושלם ובכל יום ויום היו מביאין לפניו גרוגרות ומוצצן ואוכלן.

פסוק י

ידי נשים רחמניות. מקודם עכשיו בשלו ילדיהן. היו לברות למו שהיו סועדות אותם במקום לחם בשבר בת עמי.

פסוק יא

כלה י"י את חמתו. כענין שנ' (דברים לג כג) חצי אכלה בם חצי כלין והם אינם כלין. ס"א כלה י"י את חמתו לישראל ורחמיו לא כלו. שפך חרון אפו ולא נותר עוד. ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה.

פסוק יב

לא האמינו מלכי ארץ. שהרי סנחריב וכל שאר אומות לא הצליחו בהם. כי יבוא צר ואויב בשערי ירושלם שכל אומה ולשון יהיו שולטין בה.

פסוק יג

מחטאת נביאיה. אלו נביאי השקר. עונות כהניה כענין שנ' (מיכה ג יא) כהניה במחיר וגו'. השופכים בקרבה דם צדיקים. ס"א מחטאת נביאיה מחטאת שהיו עושין העם עם נביאיה ועם כהניה שהיו מכים את הנביאים ואת הכהנים. השופכים בקרבה דם צדיקים של נביאים ושל כהנים כמו דמי זכריה.

פסוק יד

נעו עורים בחוצות. כמו העורים היו נעים בחוצות. נגואלו בדם של חללים בלא יוכלו האומות יגעו בלבושיהן של אנשי ירושלם. ס"א נגואלו בדם מחמת שנגואלו בדם נקי עד שלא יוכלו בני אדם או הם עצמם ליגע בלבושיהן.

פסוק טו

סורו טמא קראו למו. אמרו האומות לאנשי ירושלם סורו סורו אל תגעו כך היו צועקים שרי האומות זה לזה שלא תגעו באלו הגיעולים כי הם עם אלהיהם עד שהיו בשלוותם היו נעים לפני בוראם גם נעו עתה כמו העורים. אמרו בגוים לא יוסיפו עוד לגור בירושלם. וכן הוא או' (תהלים ג ג) אין ישועתה לו באלהים.

פסוק טז

פני י"י חלקם. כמו (תהלים לד יח) פני י"י בעושי רע. חלקם כמו אף י"י היא חלקתם ופזרתם בין האומות. לא יוסיף להביטם להשיב עוד שבותם. פני כהנים לא נשאו על שלא מהדרים פני אדוניהם אלא והיה כעם ככהן. וזקנים לא חננו אלו אומות העולם מדה כנגד מדה כשם שישראל פני כהנים לא נשאו כך האויבים וזקנים לא חננו. זקנים כתי' וזקנים קרי כלומ' פני כהנים לא נשאו וזקנים לא חננו אומות העולם אז יבואו שניהם על ישראל שפני כהנים לא נשאו וזקנים של עצמם לא חננו.

פסוק יז

עודינה תכלינה עינינו. כלומ' עודינו בארצנו תכלינה עינינו שהיו עינינו מיחלות אל עזרתנו הבל אלו חיל של מצרים ששלחו ישראל לבוא לעזרתם וכיון שנכנסו לים הראה להם השם כמין גופים תפוחים בים והם או' אלו לאלו מי אלו ומשיבין זה לזה אלו הפגרים שמתו בים סוף כשבאו ישראל ממצרים ומיד היו מתמלאים חימה אומ' העם שכך גרמו לאבותיהם אנו הלכין לעזרתם מיד הולכין וחוזרין להם למצרים לכך נאמ' בצפייתנו צפינו אל גוי לא יושיע וכן אמ' ישעיהו (ישעיה ל ג) והיה לכם מעוז פרעה לבשת והחסות בצל מצרים לכלמה כל הבאים אל עם לא יועילו למו לא לעזר ולא להועיל כי לבשת וגם לחרפה ואומ' (ישעיה ל ז) מצרים הבל וריק יעזורו לכך נקראת לזאת רהב הם שבת. ס"א עודינה תכלינה עיניהו עדין היו מצפין לעזרת הבל. (תוספת רש"י המאור הגדול ז"ל).

פסוק יח

צדו צעדינו. שלא היה יכול אדם לצאת בשוק ומיד נופלים עליו צועקים הנה היהודי עובר. קרב קצנו וגו' כי הגיע זמן הפורענות ונתמלאת הסאה וכן הוא או' (ישעיה ט ד) כי כל סאון סואן ברעש וגו' ס"א צדו צעדינו נשמו צעדי אורחותינו כמו (ויקרא כו כב) ונשמו דרכיכם מתרגומי' ויצדיין אורחתכון.

פסוק יט

קלים היו רודפינו מנשרי שמים. וכן הוא או' (חבקוק א ח) קלו מנשרים (מנמרים) סוסיו וחדו מזאיבי ערב. מנשרי שמים שהם מגביהין לעוף ומביטין לעוף מרחוק כך היו חיל כשדים זריזין וממהרין לבא על ירושלם. על ההרים דלקונו שלא היה אחד מהם ניצול. במדבר ארבו לנו לתפשנו.

פסוק כ

רוח אפינו משיח י"י. נאמר על יאשיהו אשר נלכד בשחיתותם של אומות שהיינו סבורים עליו כי אם היה חי היינו חיים. בצלו בגוים בזכותו היינו כגוים ביניהם ויש לומ' על צדקיהו שהיה משיח י"י ונלכד דכתי' (ירמיה לט ז) ואת עיני צדקיהו עור. אשר אמרנו שהיינו אומרים בצלו נחיה בגוים שאם היה הוא בחיים והיה ממנה אותו עזר מלך בבל עלינו ונותן לו מס.

פסוק כא

שישי ושמחי בת אדום. הוא שאמרנו שירמיהו היה מקונן על בית ראשון ועל בית שני ואומ' לה הנביא לאדום זה טיטוס ואספסיינוס שהחריבו בית המקדש בשניה כל מה

שתוכלו להיות ששה ושמחה שישי ושמחי כי לא לנצח תשמחי. גם עליך תעבור כוס התרעלה כוס החימה כאשר עשית כן יעשה לך גמולך ישוב בראשך תשכרי ותתערי וכן הוא או' (ירמיה מט יב) כי כה אמר י"י הנה אשר אין משפטם לשתות הכוס שתו ישתו ואתה הוא נקה תנקה לא תנקה כי שתה תשתה. ותתערי כמו (ירמיה נא נח) ערער תתערער. ס"א שישי ושמחי בת אדום. כאדם שאומר לחבירו ורואהו שהוא עושה שום עבירה ואו' לו עשה כל העבירות שיבאו לידך כי דע לך כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט אף כאן ראה הנביא לאדום ששמחה במפלתן של ישראל אמ' שישי ושמח כי גם עליך תעבור כוס שעבר על ישראל ושתית ומצית עד שתערי כל הכוס ואוי לאומות שעדין לא טעמו כוס התרעלה ועדין עתידין לשתות ואשריהם לישראל ששתו כבר מיד י"י את כוס חמתו לא תוסיפו לשתותה עוד ההוא דכתי' תם עונך בת ציון גלה על חטאתיך ולקית כבר [ותוספת רש"י רי"ת].

פסוק כב

תם עונך בת ציון. זה סימן טוב לישראל בזמן שאדום התחיל ללקות מיד תם עונך בת ציון. לא יוסיף השם להגלותך. פקד עונך בת אדום. זה מעשה בית ראשון. גלה על חטאתיך. זה מעשה בית שני וכך דוד אמ' (תהלים קלז ז) זכור י"י לבני אדום את יום ירושלם האומרים ערו ערו עד היסוד בה.

פרק ה

פסוק א

זכור י"י מה היה לנו. לקיים ויסרתי אתכם שבע כחטאותיכם אמר ר' ברכיה אמרה כנסת ישראל לפני השם רבונו של עולם אתה צויתנו (דברים כה יז) זכור את אשר עשה לך עמלק אנו שכחה מצויה בנו אתה שאין לפניך לא עולה ולא שכחה אתה תזכור וכן הוא או' זכור י"י לבני אדום את יום ירושלם. הביטה מקרוב כענין שנ' (מ"א יט ו) ויבט והנה מראשותיו עוגת רצפים וראיה מרחוק מנין שנא' (בראשית כב ד) וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחוק כלומ' כל הגליות המפוזרות בכל העולם הקרובות והרחוקות.

פסוק ב

נחלתינו נהפכה לזרים. כמו שאמ' יאסף (תהלים עט א) אלהים באו גוים בנחלתיך וירמיח קראה נחלתינו. בתינו זה מקדש ראשון ומקדש שני. לנכרים שהיו קדש קדשים ועתה לשקוצים ביד נכרים.

פסוק ג

יתומים. כמו היתומים שאין להם עוזר. ואין אב כלומ' יש אב ואין עתה עוזר כי רחק ממנו בעונותינו. אמותינו כאלמנות. זו כנסת ישראל שהיא בלא נביא ולא חוזה ואין מלך ואין שר ואין זבח ואין מנחה.

פסוק ד

מימינו בכסף שתינו. אפילו ללמוד תורה אין מניחין אותנו עד שאנחנו נותנין להם שוחד. עצינו במחיר יבואו. אלו פרי האילנות כלומ' אלו טעמי תורה שאנחנו נותנין שכר להשכיר את הגוים להוליכנו מעיר לעיר לשמרנו מפני עם הארץ.

פסוק ה

על צווארינו נרדפנו. על שהיו רואין את בחורי ישראל יפה קומה וגאין בצואריהם היו מתקנאין בהן ומביאין אותם ועומסין אותם ורודפין אחריהם כדי לייגען ולכפף את קומתן. יגענו למצוא מחיה ולאכול ולא הונח לנו ולא היו מניחין אותנו כי אנחנו מקבצין והם נוטלין או ולא הונח לנו ולא מצינו מנוחה כענין שנ' (דברים כח סה) ובגוים ההם לא תרגיע.

פסוק ו

מצרים נתנו יד. כענין שנ' (ישעיה לא א) הוי היורדים מצרים לעזרה. אשור לשבוע לחם לאשור היו עובדים כדי לשבוע לחם כענין שנ' (הושע ה יג) וישלח מלך ירב וגו'.

פסוק ז

אבותינו חטאו ואינם. הם בכו בכיה שלא לצורך. ואנחנו עונותיהם סבלנו בכיה לדורותיהם הוקבעה לנו.

פסוק ח

עבדים משלו בנו. זה נבוזראדן וכן כל כיוצא בו. פורק אין מידם של אומות העולם ולא להודיע עד מתי.

פסוק ט

בנפשינו נביא לחמנו. אם נצא לשדה אנחנו מסוכנין בנפשנו מפני חרב המדבר וכן עוד היום אדם מישראל הולך בסחורתו והוא מסוכן בנפשו מפני חרב האומות.

פסוק י

עורינו. זה עור שעל בשרינו. כתנור נכמרו כאלו נשרף בתנור כמו שאז"ל בתלמוד בושלא כומרא. מפני זלעפות רעב נשרפו עורינו מפני הרעב. נכמרו בלע"ז ארפדו (?) כל דבר

נשרף באש הוא נקווץ בושלא כומרא על שם שמקבצין התאנים לכלי אחד שיתבשלו והם נקווצים.

פסוק יא

נשים בציון ענו בתולת בערי יהודה. בתולת חסר וי"ו מלמד ששנים בלבד עינו.

פסוק יב

שרים בידם נתלו. אלו הגזברים שהם תולין אותם ומייסרין אותם לתת ממון. פני זקנים לא נהדרו אלא היו מכין אותן ומורטין אותן כדי ליתן ולהראת להם ממון.

פסוק יג

בחורים טחון נשאו. היו מטחינין אותם על כרחם ליגעם ונערים בעץ כשלו אמר ר' יהושע סח לי זקן אחד מצאתי שלש מאות תינוקות בטבלא אחת.

פסוק יד

זקנים משער שבתו. אלו זקנים שגלו. בחורים גם הם מנגינתם שבתו ונעדרה ונאספה כל ששון וגילה כענין שנ' (ירמיה ז לד) והשבתי מערי יהודה ומחוצות ירושלם קול ששון וגו'.

פסוק טו

שבת משוש לבנו. מיום שחרב בית המדרש אין שמחה שלימה בעולם. נהפך לאבל מחולינו תחת המחולות שהיינו עושין נהפך לאבל (תהלים קלז ו) אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי זה אפר מקלה שמשימין תלמידי חכמים על ראשון בעת חתונתם.

פסוק טז

נפלה עטרת ראשנו. זה התורה שנמסרה ביד זרים. אוי נא לנו כי חטאנו כי עונותינו הטו וחטאתינו מנעו הטוב ממנו. תנן התם במסכת סוטה בפולמוס של אספסיינוס גזרו על עטרות כלות חתנים ועל האירוס ושלא תצא אשה בפולפורון בתוך העיר.

פסוק יז

על זה היה דוה לבנו. אמר ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי ומה האשה הזאת על ידי שפורשת מבעלה ז' ימים נקראת דוה אנו שפירשנו מבית היינו הרי כמה שנים על אחת כמה וכמה שיהא דוה לבנו.

פסוק יח

על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו. וכבר היו רבן גמליאל ור' יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבא מהלכין בדרך ושמעו קול המורה של רומי מאנטיפרס רחוק ק"כ מילין

התחילו הם בוכים ור' עקיבא משחק אמרו לו לר' עקיבא מפני מה אתה משחק אמ' להם ומפני מה אתם בוכים אמרו לו גוים הללו עובדים לאלילים ומקטרים לעצבים יושבים לבטח ובשלוה ואנו בית הדום רגלי אלהינו נשרף באש ולא נבכה אמר להם וכך אני משחק אם למכעיסיו כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה. שוב פעם אחת היו עולין לירושלם כיון שהגיעו לצופים קרעו בגדיהם כיון שהגיעו להר הבית ראו שועל יוצא מבית קדשי הקדשים התחילו הם בוכים ור' עקיבא משחק אמרו לו מפני מה אתה משחק אמר להם ומפני מה אתם בוכים אמרו לו מקום שכתוב (במדבר א נא) בו והזר הקרב יומת נתקיים בו הפסוק דכתי' (ישעיה ח ב) ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריהו בן ברכיהו וכי מה עניין זה אצל זה אוריה אצל זכריה אוריה בבית ראשון וזכריה בבית שני אלא מקיש נבואתו של זה לנבואתו של זה בנבואתו של אוריה נא' (ירמיה כו יח) ציון שדה תחרש וגם איש היה מתנבא בשם י"י אוריה בן שמעיה מקרית יערים דנבא בכל דברי ירמיהו וגם מוסיף על ענין ראשון כשם שמיכה המורשתי אמר ציון שדה תחרש וירושלם עיים תהיה והר הבית לבמות יער כך אמר אוריה שנ' וגם איש היה מתנבא שאין אתה מוצא פסוק זה במיכה המורשתי וממנה אתה למד לאוריה ובנבואת זכריה כתי' (זכריה ח ד) כה אמר י"י עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלם ואיש משענתו בידו מרוב ימים דיאתיקי שמקצתה קיימת כולה ומתקיימין דברי אוריה ומתקיימין דברי זכריה עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה מתירא על נבואתו מזכריה אינו מתקיים עכשיו נתקיימה נבואתו של אוריה בידו שנבואתו של זכריה תתקיים כלשון הזה אמרו לו עקיבא ניחמתנו עקיבא ניחמתנו.

פסוק יט

אתה י"י. אמ' הנביא רבונו של עולם (תהלים קב כח) אתה הוא ושנותיך לא יתמו אתה י"י לעולם תשב וידך בכל משלה.

פסוק כ

למה לנצח תשכחנו. הלא אתה מלכו של עולם ואין זולתך אלהים ואין מבלעדיך מושיע למה הארכת עלינו הגלות.

פסוק כא

השיבנו י"י אליך ונשובה. בירושלם עיר קדשך כבתחילה. ונשובה ונשוב כתי' כלומ' תתן לנו לב ונשובה אל מצותיך ונשוב לקדמותינו. חדש ימינו כקדם כימי עולם וכשנים קדמוניות כי הכל ידך ואין מי מעכב.

פסוק כב

כי אם מאוס מאסתנו. אעפ"כ שמאס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד על דם נקי ששפכנו עד מאד על שהרבינו להכעיס עד מאד אעפ"כ השיבנו י"י אליך ונשובה חדש ימינו כקדם אמר ר' חלבו עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים בגן עדן והוא יושב ביניהם וכל אחד ואחד מראהו באצבעו שנ' (ישעיה כח ט) ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה י"י קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו והקב"ה עתיד לבנות חרבות ירושלם כענין שנ' (יחזקאל לו לו) אני י"י בניתי הנהרסות נטעתי הנשמה וגו'. ונזכה לראות מלכות משיח בן דוד במהרה בימינו ונאמר אמן.

נשלם פירוש איכה.

אתה תקום תרחם ציון,

ותקבץ נדחי ישראל כבראשון

ויזבחו לך שם תודה

זבחי שלמים וגם זבחי נדבה.

תנו רבנן כשנחרב בית המקדש ערב ט' באב היה ומוצאי שביעית היה ומשמרת יהויריב היתה והלוים עומדין על הדוכן ואומרים שירה ומה שירה היו אומרים וישב עליהם את עונם ולא הספיקו לומר יצמיתם עד שבאו עליהם שונאים וכבשום ושירה זו היא של יום חמישי אלא שנפל בפיהם ביום ראשון כדי לגלגל רעה בדבר רעה לפיכך משנכנס אב ממעטין בשמחה ותנן כל המצות הנוהגות באבל נוהגות בט' באב אסור באכילה ושתייה ברחיצה בנעילת הסנדל בתשמיש המיטה ותנן עב ט' באב לא יאכל ב' תבשילין ולא יאכל בשר ולא ישתה יין ואמר רב' יהודה בסעודה המפסיק בה משש שעות ולמעלה אסור מקום שנהגו לעשות מלאכה בט' באב עושין ושלא לעשות אין עושין ובכל מקום תלמידי חכמים בטלין וחכמים אומרים כל העושה מלאכה בט' באב אין זוכה לראות בנחמת ציון שנ' שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה אמר ר' חלבו עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים בגן עדן והוא יושב ביניהם וכל אחד מראה באצבעו ואומ' הנה אלהינו זה והקב"ה עתיד לבנות חרבות ירושלם שנ' אני י"י בניתי הנהרסות נזכה לראות מלכות משיח בן דוד במהרה בימינו ונאמר אמן ואמן סלה ועד.